Baltasar Brotons García

EL CULTIU DE LA PALMERA DATILERA A ELX

469

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

SIG - T.E. 334
R 1834.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

Baltasar Brotons García

EL CULTIU DE LA PALMERA DATILERA A ELX

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

Institut Municipal de CULTURA
Ajuntament d'ELX

PUÇOL

MUSEO ESCOLAR

El cultiu
de la palmera datilera
a Elx

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

Col·lecció Temes d'Elx

© Baltasar Brotons García
© D'aquesta edició: Institut de Cultura - Ajuntament d'Elx

Fotografies: Andreu Castillejos
Traducció al valencià: Milagros Espinosa
Corregit per Raimón Sastre i Parres
Maquetació i impressió: Segarra Sánchez, S.L. - Bisbe Winibal, 39 - Tel. 965 45 91 34
I.S.B.N.: 84-89479-46-1
D.L.: A-1037-2001

ÍNDEX

Pròleg 9

Notes prèvies 11

1. La palmera datilera al món 13
2. La palmera datilera a Elx 17
3. Els palmerars d'Elx en xifres 21
4. Eines dels palmerers 27
5. La reproducció de la palmera datilera 35
6. Els productes de la palmera 41
7. Diversitat de cultius de la palmera 47
8. Els enemics de la palmera 51
9. Aprofitament industrial dels dàtils 55
10. Vivers de palmeres 59
11. Estructura dels horts de palmeres 63
12. L'encaporutxament de palmeres 67
13. Palma blanca 75
14. El Diumenge de Rams a Elx 83
15. L'Hort del Cura i altres horts 89
16. L'Hort del Gat 97

Epíleg 101

Bibliografia 109

Glossari 111

PUÇOL MUSEU ESCOLAR

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

PRÒLEG

És un fet comprovat que el procés de desenvolupament econòmic i cultural d'una societat comporta una evolució de l'actitud adoptada per aquesta a l'entorn de la conservació dels recursos naturals.

En aquest context convé recordar que les demandes socials que hom pot plantejar-se sobre aquests recursos són, bàsicament, de tres tipus: funcions estrictament ecològiques o reguladores de la dinàmica de la biosfera, serveis d'ordre qualitatiu (culturals, educatius, recreatius, de millora de la qualitat de vida i altres), i producció directa de béns tangibles i mesurables.

En gran manera, el palmerar d'Elx satisfà plenament aquestes demandes socials pròpies d'un nivell de desenvolupament postindustrial i pateix, al mateix temps, la pressió del món modern que denuncia la Unió Europea en les seues reflexions sobre el futur del món rural. D'aquesta pressió deriven problemes d'utilització del sól en un context d'interessos contraposats, de transformació del paisatge, d'afebliment de l'equilibri ecològic i de parcel·lació de l'espai rural a causa de la construcció indiscriminada.

Des de l'exposició de motius fins a tot el seu articulat, la Llei 1/86 de la Generalitat Valenciana que regula la tutela del palmerar, no és més que el reflex de la preocupació que susciten la protecció i el foment del patrimoni natural històric i cultural que és aquesta gran massa arbòria, davant la clara situació d'espoli que pateix per part de grups organitzats a causa de l'elevat valor econòmic de la palmera datilera com a espècie ornamental.

Conseqüentment, defineix les plantacions de palmeres d'Elx com a «testimoni d'un aspecte singular de la història econòmica i social del poble valencià» i proposa «assolir la permanència dels valors culturals i històrics de les palmeres, establir les mesures necessàries per fomentar el seu cultiu i conservar allò que constitueix una part important del patrimoni històric i cultural d'Elx i del poble valenciá».

L'autor d'aquest llibre, amb un llenguatge «planer, senzill i comprensible», aporta els seus coneixements pràctics i contribueix a la divulgació de tot allò que cal entendre per impulsar la conservació del palmerar. És, per una altra banda, una via clara per a induir a l'afecció per la terra, en un moment històric en què el procés ràpid de creixement i desenvolupament fa que l'individu passe acceleradament al llarg de la seua vida, des d'un ambient i unes maneres de viure amb un conjunt de valors propis de la vida rural a una altres ambients i valors propis de la vida urbana; són, com les defineixen els sociòlegs, «les patologies de la modernitat».

En divulgar tots els aspectes del cultiu de la palmera datilera, l'autor es proposa millorar els coneixements que el lector té sobre aquest tema, tot coincidint amb la sensibilització que percaça la Llei, i per altra banda, el compromet en la conservació d'aquest paisatge mil·lenari que és una part bàsica del patrimoni cultural rebut dels nostres avantpassats.

PEDRO LLORET LLINARES
Director Territorial d'Agricultura Pesca i Alimentació

NOTES PRÈVIES

Aquest llibre està escrit des de la perspectiva i la visió d'un cultivador de palmeres i no des de l'òptica d'un tècnic agrícola. Per això, el seu estil és planer i senzill, i el seu vocabulari resulta assequible, sense que hi haja tecnicismes ni paraules de difícil comprensió per a aquells qui no són uns experts en aquest tema.

No podia ser d'una altra manera, si tenim en compte que els coneixements que l'autor té d'aquest tema són pràctics i no teòrics. Són coneixements adquirits al llarg de molts anys de convivència amb la palmera, encara que una part d'ells provenen de la lectura de textos i estudis que uns altres autors dugueren a terme anteriorment.

No obstant això, a les palmeres d'Elx els he dedicat molta atenció al llarg de tota la meua vida per ser un tema que em captiva i m'apassiona, i sobre el qual he escrit molt els darrers anys. Aquest llibre, per tant, no és més que un text complementari d'allò que ja he escrit anteriorment sobre les palmeres.

Sobre els palmerars d'Elx existeix ja una extensa bibliografia d'autors antics i moderns, locals i forans, ja que és un tema que dóna molt de si. De la mateixa manera últimament s'han escrit, per part dels universitaris de carreres mitjanes i superiors, molts treballs de fi de curs i de fi de carrera sobre els palmerars d'Elx.

Aquest llibre, que està escrit sense grans pretensions, no és més que una sèrie d'apunts sobre tots els aspectes del cultiu de la palmera datilera a

Elx, apunts que poden servir de base perquè uns altres autors duguen a terme estudis més exhaustius i documentats sobre aquest mateix tema.

L'AUTOR

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

1. LA PALMERA DATILERA AL MÓN

Tot i que no existeixen dades actualitzades sobre el nombre de palmeres datileres que hi ha a tot el món, es calcula que poden haver-hi al voltant de vuitanta milions d'exemplars, els quals produeixen, globalment, uns dos milions de tones de dàtils cada any.

Encara que podem trobar palmeres datileres als cinc continents, on més abunden és als països àrabs de l'Àfrica i de l'Àsia, concretament a l'Aràbia Saudita, l'Iraq, l'Iran, Egipte, Tunísia, Algèria, el Marroc, etc. Hi ha palmeres també al continent americà, concretament a Califòrnia (EUA), a algunes regions d'Austràlia i a Israel (Vall del Jordà). Els palmerars americans i els australians són més moderns que els africans i els asiàtics, els quals són coneguts des de l'antiguitat. Pel que fa a Europa, els únics palmerars que s'hi poden trobar d'alguna rellevància són al sud-est valencià, concretament a Elx, la major part, i a Albatera i a Oriola la resta.

Les palmeres datileres proliferen i vegeten d'una manera òptima a les regions de climatologia càlida, on la temperatura mitjana de tot l'any és superior als quinze graus. A les zones de temperatures més baixes també hi pot viure la palmera datilera, però la seua vegetació serà més lenta, a penes donarà fruit i aquest serà de qualitat pitjor. Per aquest motiu se sol dir d'aqueix cultiu que «les palmeres han de tenir els peus a l'aigua i el cap al foc».

Els països que exporten una major quantitat de dàtils als mercats europeus són l'Iraq, Israel i Tunísia. Israel és el país que més ha seleccionat les varietats de palmeres datileres cultivades al seu territori, amb la finalitat d'aconseguir la màxima producció mitjana de dàtils per palmera i també la màxima qualitat d'aquests. Cal dir que Israel compta amb una agricultura altament mecanitzada —a hores d'ara s'ha convertit en una de les més avançades del món— , la qual s'aplica tant a les palmeres com a la resta de cultius.

El cultiu de la palmera datilera es coneix des de l'antiguitat i figura com a arbre emblemàtic en totes les cultures antigues fins al punt que podem trobar abundants referències a ella tant en la *Bíblia* com en l'*Alcorà*. Així mateix, era un arbre sagrat per als fenicis, per als caldeus, la palmera significava «l'arbre de la vida» i per als àrabs fou sempre un arbre mític i quasi beneït.

La palmera va estar sempre molt vinculada a la cultura cristiana, fins a l'extrem que Jesucrist va beneir la palma i, per tant, la palmera d'on procedia. L'entrada triomfal de Jesús a Jerusalem el Diumenge de Rams va

estar acompanyada d'una multitud de persones que portaven palmes com a senyal de benvinguda.

També Mahoma retia homenatge a la palmera quan deia allò de: «L'home ha de ser recte, just i generós com la palmera». Per això els àrabs, al llarg dels segles, propiciaren i desenvoluparen el seu cultiu en gran manera a totes les regions del seu domini. Per aquest motiu l'"expressió tan significativa que figura en les seues escriptures diu: «El camell que entra en un oasi de palmeres datileres, pot eixir-ne amb les alforges repletes». Aqueixa expressió té el seu significat i la seua lògica si tenim en compte allò que els dàtils van significar sempre en l'alimentació dels àrabs, sobretot, a les zones més desèrtiques, quan els beduïns es traslladaven amb els seus camells d'uns llocs a uns altres i on era molt difícil aprovisionar-se de menjar. En aquests recorreguts pels deserts, amb un grapat de dàtils secs (que tenen un alt valor nutritiu per la seua abundància en sucre), i amb uns glops d'aigua, els beduins passaven el dia.

També a hores d'ara, als països àrabs on es cultiven les palmeres datileres, els dàtils constitueixen una part important de l'alimentació de les persones i del bestiar ruminant, alhora que una sanejada font d'ingressos per a les seues economies.

Entre els dies 25 i 27 d'abril de 1995 se celebraren a Elx unes jornades internacionals sobre la palmera datilera, organitzades per l'Estació Phoenix (centre hispanofrancès dedicat a la recerca de la reproducció de la palmera, ubicat a l'il·licità Hort del Gat) amb la col·laboració de l'Ajuntament de la nostra ciutat. A elles assistiren trenta delegacions nacionals d'uns altres tants països dels cinc continents i s'hi presentaren multitud de ponències i de comunicacions que tractaren amb profunditat tot allò relacionat amb la palmera datilera: des dels mètodes de cultiu emprats als diferents països o l'aprofitament i la comercialització dels dàtils, fins a la manera de combatre les distintes plagues que ataquen la palmera datilera; així mateix es tractaren els mètodes de reproducció, els sistemes de pol·linització i els de regadiu.

Foren unes jornades força interessants en què tinguérem accés a molta informació aportada pels diferents països productors de palmera datilera. Cal destacar, per exemple, les dades aportades per la delegació israeliana

sobre la gran productivitat d'algunes varietats de palmeres datileres de la Vall del Jordà, que produeixen uns cinc-cents quilos de dàtils per unitat a l'any. També van ser curioses les dades aportades sobre la mecanització del cultiu de la palmera amb la intenció d'estalviar temps i d'evitar riscos.

La delegació espanyola (formada per persones il·licitanes exclusivament i encapçalada pels tècnics de l'Estació Phoenix) hi presentà un projecte d'Estatuts per a la creació d'una Associació Internacional de Països Cultivadors de Palmeres Datileres, que servira de nexe entre tots aquests països per tal d'intercanviar-se informació sobre aquest tema.

Aquest esborrany d'Estatuts va ser signat pels representants de totes les delegacions que hi assistiren, encara que el projecte es quedà a l'espera que l'Estació Phoenix el desenvolupe i el materialitze en un cos legal.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

2. LA PALMERA DATILERA A ELX

No hi ha unanimitat de criteri quant a quins pobladors van portar les palmeres datileres *(Phoenix Dactylifera L.)* a Elx fa ja molts segles, encara que l'opinió més generalitzada és que les portaren els fenicis.

Els fenicis, procedents de factual Líban, eren un poble de pacífics navegants que, amb finalitats comercials, es desplegaren al llarg de tot el Mediterrani i arribaren més enllà de l'estret de Gibraltar, on fundaren Cadis fa més de tres mil anys. Durant les seues incursions comercials pel Mediterrani ens portaren l'alfabet i la moneda per pagar els objectes que adquirien. D'aquesta manera, en recalar a les nostres costes procedents de Fenícia (on hi havia oasis de palmeres) se suposa que portarien dàtils per alimentar-se i que els seus pinyols, en entrar amb contacte amb la terra germinarien i naixerien les primeres palmeres, les quals constituirien el nucli primigeni d'allà que més tard serien els palmerars d'Elx. Les característiques idònies del sòl i de la climatologia d'aquesta comarca farien la resta.

Pere Ibarra Ruiz és de la mateixa opinió quan diu: *«No debo pasar á ocuparme de otros colonizadores, sin antes decir dos palabras respecto del origen de un árbol que es nuestro más precioso ornamento y cuya importación se atribuye por mucho á los árabes. Refiriérome á la palmera, que recientes investigaciones han demostrado la imposibilidad de que fueran traídas por los moros, averiguándose en cambio que únicamente los feni-*

cios pudieron haberlas traído, bien fuese en semilla, al importar el fruto, o bien en pequeña planta. Lo cierto es, que ni los cartagineses, ni los romanos, ni los bizantinos, ni los godos las han traído, por cuanto ninguno de estos pueblos las poseía en su país y únicamente los fenicios las tenían. Conocemos además el irrefutable testimonio del naturalista Plinio, que las vió en el siglo I por estas costas»[1].

També opinen igual Carlos Galiana Ferrández i Miguel Agulló Velasco en dir: *«La introducción de la palmera datilera en España es atribuida a los fenicios, (1.400 años a. d. C.) Plinio el Viejo ya las vio y su cultivo fue desarrollado por los árabes durante los siglos VIII i IX»*[2].

De l'època de la dominació romana no hi ha cap referència escrita que faça menció de les palmeres. Sí que en trobem, però, d'altres cultius típics de la conca del Mediterrani com ara els cereals, les oliveres i les vinyes,

[1] Ibarra Ruiz, Pedro, *Historia de Elche*, Alacant, 1895, ps. 11-12.

[2] Galiana Ferrández, Carlos - Agulló Velasco, Miguel, *La palmera datilera*, Instituto de Estudios Alicantinos, Alacant, p. 27.

cosa que ens fa pensar que les palmeres datileres serien un cultiu minoritari en aquella època, i d'escassa rellevància.

Però tot canvià amb l'arribada dels àrabs a la nostra ciutat l'any 713, dos anys després de la batalla del Guadalete. A partir d'aqueix moment, els palmerars d'Elx augmentaren en quantitat de manera continua. Una prova n'és el fet que quan traslladaren la ubicació de la ciutat, un temps després, al costat esquerre del Vinalopó, l'envoltaren d'un cinturó d'horts de palmeres pel sud, pel nord i per l'est. Aquests horts, que arribaven fins a les muralles mateixes, els recordaven els oasis del nord d'Àfrica, d'on elles procedien.

Tot això ens demostra que quan els àrabs arribaren a Elx, les palmeres ja hi eren i ells només es limitaren a fomentar el seu cultiu i la seua proliferació. Si no ho feren a cap altra banda de la franja costanera, amb unes terres d'idèntiques característiques i amb una climatologia similar, és perquè hi havia un precedent testimonials d'aquest cultiu introduïts pels fenicis molts segles arrere, fet que no havia ocorregut a cap altre lloc d'aquesta costa, des de Girona a Cadis.

Com que la palmera datilera és un arbre que necessita molta humitat i en aquesta zona les pluges sempre foren escasses, els àrabs, alhora que fomentaven el palmerar, milloraren i perfeccionaren els regadius que havien iniciat els romans vuit segles abans amb les aigües del Vinalopó. Així mateix traçaren els camins i els canals de reg que han arribat als nostres dies de la mateixa manera que molts dels seus noms: *Matrof, Saoni, Nafis*, etc.

Durant la dominació àrab, els palmerars d'Elx s'incrementaren d'una manera tal que, quan el rei Jaume I conquerí la ciutat el 1265, es meravellà en contemplar el bosc de palmeres que envoltava la ciutat; mai no havia vist res de semblant i quedà tan impressionat, que va recomanar la protecció del palmerar.

No hi ha referències escrites sobre el nombre de palmeres que hi havia a Elx en aquells moments, encara que alguns autors les xifraven en 500.000. Aquesta quantitat ens sembla una mica exagerada a pesar que després de la conquesta cristiana es talaren molts horts de palmeres al sud de la població per tal de construir l'aljama per als àrabs, que foren obligats a abandonar la ciutat emmurallada. A l marge, però, del nombre de palmeres que hi haguera

en aquell moment, el fet cert és que estaven molt ben cultivades i que ocupaven bona part de la zona de regadiu d'aleshores, la qual cosa ens ratifica la preferència dels àrabs per aquest cultiu.

De tot el que hem exposat anteriorment, traiem la conclusió que foren els fenicis qui introduïren les palmeres datileres a Elx, però que foren els àrabs qui, molt de temps després, fomentaren el seu cultiu i en propiciaren l'augment fins al punt de convertir-se en el més gran palmerar d'Europa, tal i com ho és des de fa ja molt de temps.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

3. ELS PALMERARS D'ELX EN XIFRES

Les palmeres datileres es coneixen a Elx des de temps immemorials i, com vam dir en el capítol anterior, tot sembla indicar que les portaren els fenicis. Pel que fa al nombre de palmeres que hi hagué a Elx en cada època històrica, hem de dir que mai no s'ha sabut el perquè mai s'ha dut a terme un cens detallat i científic d'elles. A més a més, les dades que s'aporten sobre el tema no coincideixen, sinó que són molt diferents segons la font d'on procedeixen.

Alguns autors diuen que, quan Jaume I conquerí Elx el 1265 hi havia al voltant de 500.000 exemplars de palmeres. És evident que els àrabs sentien una gran veneració per elles i que fomentaren el seu cultiu i el seu desenvolupament, però tot i això, mig milió de palmeres ens semblen massa. Segons l'estructuració dels horts, les palmeres haurien d'haver ocupat 12.000 tafulles, superfície impensable per a un sol cultiu si tenim en compte la zona de regadiu a un i l'altre costat del Vinalopó on també hi havia altres cultius com oliveres, magraners, etc. Sense entrar a quantificar el nombre de palmeres que hi havia aleshores, que n'hi havia una gran quantitat, això és inqüestionable.

L'enciclopèdia Espasa afirma que: *«Lo más interesante de Elche es su riquísima campiña, poblada de más de un millón de palmeras»*.[3] Si la meitat d'aquesta quantitat ja ens semblà excessiva, amb més motiu aquesta xifra

[3] *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-americana*, Espasa-Calpe, Madrid, 1930.

ens sembla exagerada, ja que entenem que aqueix nombre de palmeres no ha existit mai a Elx.

A tots els viatgers que passaren per Elx, tant nacionals com estrangers, els cridà molt l'atenció el seu palmerar; per això, hem de recórrer a les dades que ens deixaren sobre aquesta qüestió.

Així, quan pel març de 1562 estigué a Elx Rafael Martí de Viciana (historiador i cronista del Regne de València) recopilant dades per a les seues cròniques, no va dir res sobre el nombre de palmeres que hi havia, però sí que deixà escrit que els dàtils que produïen donaven un benefici superior als tres mil ducats cada any. Cavanilles, en canvi, va ser més explícit i a finals del segle XVIII ens conta que: *«Destináron á palmas 1.000 tahullas contiguas á los edificios de la villa, que reducidas á huertos cercados de paredes forman un bosque circular de 70.000 palmas»*[4] cosa que ens fa pensar que no va tenir en compte els horts rurals.

Quaranta-cinc anys més tard, Pascual Madoz estigué d'acord amb el nombre de 1.000 tafulles d'horts però comptà 80.000 exemplars de palmeres[5]. No obstant això, si hi havia 1.000 tafulles d'horts no podien haver-hi ni 70.000 ni 80.000 palmeres, ja que els horts, tal i com ens han arribat, acostumen a tenir entre 35 i 40 palmeres cadascun. O bé hi havia més tafulles d'horts o bé hi havia menys palmeres, perquè entenem que l'estructura dels horts en aquell temps no és massa diferent de la que tenen actualment.

Cristòfol Sanz afirma que: *«Lleva las palmas esta tierra de muy antiguo en abundancia, y se crían tantas en ella que parece un erizo»*[6], sense especificar-ne tampoc la quantitat.

Nicasi Mira Albert dugué a terme amplis estudis sobre el palmerar d'Elx a principis del segle actual, i en ells diu que a finals del segle XVIII hi

[4] Cavanilles, Antonio, *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, 1797, vol. II, p. 272.

[5] Cfr. Madoz i Ibáñez, Pascual, *Diccionario geográficoestadístico-histórico de España y sus posesiones en ultramar*, Madrid, 1845-1850, (citat a partir de l'edició *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de Alicante, Castellón y Valencia*, II vols., València, IAM, IVI, 1987, vol. I, p. 332.

[6] Sanz, Cristóbal, *Excelencias de la Villa de Elche* (1621), edició de 1954, p. 99.

havia a Elx 500.000 palmeres, set vegades més que les referides per Cavanilles per les mateixes dates.

També difereix molt Aurelià Ibarra sobre aquestes dades en dir-nos que, a mitjan segle XVIII hi havia a la nostra ciutat 4.000 tafulles d'horts de palmeres, quatre vegades més que les que assenyalaria Cavanilles trenta anys després.

Segons consta en un cens dut a terme per l'Ajuntament d'Elx l'any 1755, hi havia a Elx 150 hectàrees d'horts de palmeres (una mica més de 1.500 tafulles) : el 40% de les consignades per Aurelià Ibarra i el 50% més de les que diu Cavanilles uns anys després. Trenta anys més tard, L'Ajuntament dugué a terme un altre cens, i les 150 hectàrees quedaren reduïdes a 110, és a dir, unes 1.100 tafulles. Una altra xifra que ens sembla exagerada és la que figura en la Gran Enciclopedia del Reino de Valencia publicada el 1973: quan parla d' Elx i de la seua agricultura diu que hi ha 600.000 palmeres.

Com podem observar en les dades exposades anteriorment, sempre hi ha hagut una gran confusió i diferència de criteri sobre el nombre de palmeres en totes les èpoques històriques, i les xifres anaven copiant-les d'uns autors a uns altres sense fer les comprovacions pertinents.

Nosaltres opinem que quan més palmeres hi ha hagut a Elx és a mitjan del segle actual, després que arribaren les aigües dolces elevades pel sistema de bombeig, de les sobrants del Baix Segura. A partir d'aquell moment, i en posar-se en regadiu unes 20.000 hectàrees de terres del Camp d'Elx, comentaren a nàixer palmeres disseminades per tot arreu sense que calguera plantar-les. Com que aleshores les palmeres encara tenien una certa rendibilitat econòmica com a cultiu, es deixaren créixer lliurement i augmentaren d'una manera tal que, al Camp d'Elx hi hagué quasi tantes palmeres disseminades (en petits grups, en fileres, a les voreres dels camins i dels canals de reg, etc.), com als horts regulars. Aquest fet no s'havia produït mai, ja que fins aleshores la pràctica totalitat de les palmeres il·licitanes estaven agrupades en horts regulars, dins de la zona de regadiu de les aigües salnitroses de la rambla. Fins i tot per aquells anys, es plantaren alguns horts regulars amb la mateixa estructura dels horts antics. La majoria d'aquests horts no estan inclosos en la relació dels horts històrics, tal i com també passa amb tots els horts antics.

L'any 1978 la Guarderia Rural, per encàrrec de la Cambra Agrària Local de la qual depenia, dugué a terme un nou cens de palmeres —fet una mica a la lleugera i poc detallat— a totes les partides rurals i en comptà un total de 436.000. La distribució dels exemplars era la següent: al sud de primer canal de Riegos de Levante, 181.946 agrupades en horts regulars i 68.634 disseminades; al nord d'aquest canal mateix, fins a la circumval·lació sud, 60.011 agrupades en horts i 55.335 de disseminades. Si a aquestes xifres afegim les 70.000 que es calculava que hi havia als horts urbans, tindrem les 436.000 que hem dit adés.'No obstant això, sis anys més tard l'Ajuntament feia un altre cens mitjançant fotografies aèries i les palmeres computades escassament sobrepassaven les 180.000: aquest cens nosaltres sempre vam pensar que pecava per defecte.

Però a banda d'aquesta diversitat de xifres, l'única realitat és que al llarg dels darrers trenta anys han desaparegut del Camp d'Elx molts milers de palmeres a causa dels arrancaments clandestins. La xifra exacta no es podrà saber mai perquè no hi ha dades sobre aquesta qüestió. Només podem conèixer la quantitat de palmeres que figuren en els expedients incoats sobre els arrancaments clandestins detectats i denunciats, que en són una minoria. La resta d'arrancaments passaren desapercebuts i, per tant, les palmeres no foren quantificades.

L' inici de la mecanització de l'agricultura en la dècada dels seixanta implicà la reorganització de les estructures de les explotacions agràries (per tal d'adaptar-les a la nova maquinària agrícola), així com també una progressiva substitució de l'home i de la cavalleria en aquesta professió. Això motivà l'arrancament de moltes palmeres disseminades ja que dificultaven la reestructuració de les finques rústiques.

Primerament, aquestes palmeres arrancades no tenien cap valor comercial i els agricultors mateixos les enterraven perquè passaren desapercebudes. A més a més, els jornals de cultiu de la palmera s'encariren excessivament (aquests jornals s'han pagat sempre un 200% més cars que els de la resta de treballs agrícoles i actualment, el sou d'un *munyidor* per una jornada de set hores és de 15.000 pessetes). Si considerem els dos factors anteriors, arribarem a la conseqüència lògica: els agricultors intentaren

desfer-se de les palmeres per qualsevol mitjà i substituir-les per uns altres cultius més rendibles.

A partir d'aquell moment van eixir a col·lació les normes legals que s'havien promulgat del 1933 en avant. En elles es declarava el palmerar d'Elx com un bé agrícola i social a protegir i, per tant, la tala de palmeres sense autorització o el seu mal cultiu es consideraven fets delictuosos susceptibles de sanció.

Aquestes normes legals eren desconegudes per la majoria d'agricultors, els quals, a més, no entenien ben bé per què no podien disposar d'uns arbres que havien plantat ells o els seus avantpassats i que havien mantingut sempre sense cap subvenció. De fet, les palmeres no deixaven de ser una propietat privada i, ara que ja no temen rendibilitat haurien de poder fer amb elles allò que consideraren més adequat.

L'Ajuntament, al seu torn, imposà una gran quantitat de sancions a qui infringia aquestes normes arrancant palmeres sense autorització, fet que provocà una gran crispació entre el col·lectiu d'agricultors i l'Ajuntament mateix.

Les organitzacions agràries entaularen converses amb l'Ajuntament per tal d'aconseguir ajudes per als agricultors que tingueren palmeres. D'aquesta manera es volia compensar la seua escassa rendibilitat per una banda, i evitar-ne l'arrancament per l'altra. Finalment, no s'arribà a cap acord i continuaren arrancant-se palmeres ja que, si bé havien perdut el seu valor com a cultiu agrícola, havien guanyat força importància com a elements ornamentals en avingudes, parcs i jardins de pobles d'arreu de l'Estat espanyol.

Quan el govern central va transferir l'agricultura a la Generalitat Valenciana, el govern autonòmic promulgà la nova Llei de Palmerars 1/86, el nou de maig de 1986 a València. En aquesta llei les palmeres d'Elx passaren de considerar-se un bé agrícola patrimoni dels il·licitans, a ser un bé cultural patrimoni de tota la Comunitat Valenciana, que calia protegir. En el Reglament que desplegava la nova llei (publicat el 10 de novembre del 1986) s'incrementaren les sanciona però no es concretà res sobre possibles subvencions. També s'hi especificava que els agricultors podien plantar vivers de palmeres datileres i comercialitzar amb elles, amb la condició que els inscrigueren en el Patronat (constituït per aplicar els preceptes d'aquesta llei, el 15 de setembre de 1987 a Elx) i que comunicaren a aquest, dos dies abans, quin nombre de palmeres havien venut perquè supervisara l'operació i les palmeres pogueren eixir d'Elx sense cap problema. Així, molts agricultors plantaren vivers de palmeres datileres amb la intenció de comercialitzar-les; les palmeres adultes, però, com que no tenien massa ajudes, han continuat disminuint d'una manera incessant.

Com a conclusió sobre el nombre de palmeres que hi ha a Elx hem de dir, que el nou de desembre de 1996 l'Ajuntament d'Elx encarregà a sis becaris de l'Escola d'Enginyeria Tècnica Agrícola d'Oriola un nou cens de les palmeres d'Elx. Aquest cens s'ha d'elaborar amb tot tipus de detalls sobre les palmeres com ara l'alçària mitjana, l'estat vegetatiu, l'estat sanitari, etc. Aquest nou cens es fa amb 10 anys de retard ja que en la llei del 86 ja es proposava la seua realització de manera immediata per tal de poder catalogar totes les palmeres, tant les disseminades com les agrupades en horts, amb la intenció de concedir-los determinades ajudes. Mai no és tard quan arriba.

4. EINES DELS PALMERERS

Els professionals del cultiu de la palmera són coneguts popularment com els *palmerers* o *munyidors*. Els palmerers utilitzen una sèrie d'eines específiques per a poder realitzar el seu treball. Aquests

instruments formen part duna cultura tradicional a Elx, desenvolupada al voltant de la palmera, al llarg dels segles.

Algun d'aquests instruments, com per exemple la *corda*, s'empra en tots els treballs de la palmera. La corda els serveix d'ajuda i de recolzament per a enfilar-se pel tronc fins al capdamunt de la palmera, i per a baixar-ne una vegada realitzada la feina. Tradicionalment la corda es feia trenant cinc malles d'espart cru, però d'un temps ençà, les cinc malles són de niló i al seu interior porten un fil d'aram amb l'objectiu de fer-les més fortes i més resistents al fregament continu amb la palmera; d'aquesta manera augmenta la seguretat del palmerer i s'eviten molts dels accidents que es produïen anteriorment per aquesta causa. Per a la confecció de la corda calen, almenys, tres homes, els quals solen reunir-se a les nits a casa d'algun d'ells i, en acabar la corda, fan un soparet.

La resta d'eines tenen un ús més específic, i són: el *corbellot*, la *corbella* gran, la *corbella* normal, el *falçonet*, la *gúmia* i la *forquella*.

El *corbellot* consisteix en una fulla de ferro ampla que acaba en un mànec del mateix metall. Aquesta fulla de ferro té dos cantells aguts i tallants, un al davant i l'altre al lateral esquerre. El corbellot s'utilitza en l'*escarmondà* (poda) de les palmeres per a tallar les palmes arran de tronc. També sol emprarse per a tallar tota la base del *caporutxo* En la recol·lecció, el palmerer acostuma a dur-lo unit a la coa i amb el mànec ficat enmig dels plecs d'una tela forta, *taleca*, que porta enrotllada a la cintura i ajustada per un cinturó.

La *corbella gran* és una falç llarga de ferro, de bon tall, que fa prop d'un metre i que té l'extrem del mànec revestit de fusta per tal de manejar-lo i subjectar-lo amb més comoditat. Sol emprar-se en l'encaporutxament de les palmeres, sobretot, per a netejar les punxes dels cascabots que, junt amb la resta de la palma, formen la part exterior del caporutxo. Es tracta d'una eina de gran utilitat per la seua llargària, que permet fer aquesta neteja des d'una certa distància i evita, així, les punxades que es produirien si fóra més curta.

La *corbella normal* és una falç, molt més curta, també de ferro, i s'usa per a tallar les palmes per la meitat, descoar (escuar), una vegada que aquestes ja són a terra (aquest treball pot fer-se també amb el corbellot). Aquesta falç és coneguda també, al Camp d'Elx, com «la falç de fil» i en temps antic s'utilizava per a la sega del blat i del cànem.

El *falçonet* és una falç menuda que s'usa per a la neteja de la palma blanca. Un falçonet idèntic, però una mica més tancat, s'utilitzava abans al Camp d'Elx per a tallar els raïms de vinificació en la verema, i també per a

tallar les arrels més superficials dels ceps de les vinyes, quan es cavava al voltant d'elles.

La *gúmia* és una corbella de fulla més curta que la de la corbella gran però de mànec molt més ample, i que té quasi les mateixes aplicacions que la corbella gran, és a dir, per a les tasques de l'encaporutxament.

La *forquella* és un pal d'uns dos metres de llarg, que té a una punta una forquilla de ferro i a l'altra, una punxa del mateix metall. S'empra també en l'encaporutxament: ajuda a pujar els lligaments del *caporutxo* i evita així que el palmerer haja de pujar tan amunt.

A banda de les eines indicades, el palmerer necessita també uns altres estris per a dur a terme els distints treballs de la palmera. Un d'ells és l'*escala*, que és imprescindible per a la confecció del caporutxo en les seues últimes parts. L'escala, subjecta al caporutxo per una corda i recolzada en la part superior de la *valona*, resulta molt útil perquè el palmerer puga acabar la tasca d'encaporutxament.

Per a la recol·lecció dels dàtils, el munyidor acostuma a emprar un garbell redó d'espart (*la saranda*) d'uns 80 centímetres de diàmetre, que col·loca sobre la corda i on van a parar els dátils que cull dels ramassos amb les dues mans. Si ha de moure's al voltant del tronc, els dátils que du al garbell els aboca al *sevaïl*(recipient d'espart que du lligat a la corda) i, en collir-los tots, abaixa el *sevaïl* amb el seu contingut, poc a poc, fins a terra. Després, deixa caure el garbell i baixa pel tronc de la mateixa manera que hi havia pujat abans. Quan es tracta d'una palmera de molt bona qualitat, se solen cobrir els ramassos amb una tela de plàstic, sacs vells o qualsevol altre teixit perquè els pardals no piquen els dàtils; quan es cullen els dàtils madurs, es torna a tapar el ramàs per protegir la resta de dàtils. Això suposa un treball addicional a la tasca de recol·lecció i, per tant, un increment en els costos pel temps que es tarda en fer-la; d'aquesta manera, però, els dàtils són de millor qualitat i aspecte.

La *cordeta* (corda d'espart cru) sol emprar-se també per a lligar les branques de dàtils o ramassos a la part darrera de la palma, per tal de sostenir-los subjectes i que no es trenquen. S'utilitza també per a encaporutxar, ja que subjecta les palmes entre elles i permet formar bé el caporutxo. També es feia servir per a lligar els feixos de palma seca, de vint-i-cinc unitats cadascun, quan aquesta s'aprofitava en l'elaboració de graneres, cabassos, cistelles i altres estris domèstics. Aquest aprofitament de la palma seca suposava un cert valor comercial, però actualment es crema i no es recull perquè els objectes que es feien amb ella es confeccionen amb fibres sintètiques. El que ha passat amb la palma seca és el mateix que ha succeït amb el cànem, el jute, la pita i d'altres fibres naturals que han estat substituïdes per les modernes fibres sintètiques com el plàstic, el niló, etc. Per això, d'un temps ençà, les plantes que produeixen fibres naturals han deixat de cultivar-se i les palmes que cada any s'obtenen de les palmeres acaben convertides en cendra, llevat de la palma blanca.

Per acabar, parlarem del calçat que han utilitzat tradicionalment els palmerers. Ja que no poden pujar a la palmera descalços perquè el tronc els fereix molt els peus, solen portar unes espardenyes anomenades "de careta *xiquica*". Aquestes espardenyes tenen la cara i la talonera de cànem perquè no s'esvaren pel tronc de la palmera, i duen unes vetes negres per a lligar-

les al ventre de la cama. De cànem sol ser també la taleca que s'enrotllen a la cintura i que subjecten amb un cinturó, la qual serveix per atenuar el frec de la corda i el pes que suporten sobre els ronyons, mentre cullen els dàtils o tallen les palmes. La resta de la vestimenta és idèntica a l'emprada pels llauradors en la resta de treballs agrícoles.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

5. LA REPRODUCCIÓ DE LA PALMERA DATILERA

La palmera datilera pot reproduir-se de tres maneres diferents: a través dels *pinyols* dels dàtils, per mitjà de les *filloles* que sorgeixen al voltant del tronc o pel sistema *in vitro*.

El mètode tradicionalment emprat a Elx és el de *pinyol*, llevat de rares excepcions, fins i tot per a plantar horts sencers. Les palmeres disseminades, en la majoria dels casos, han nascut espontàniament; i és que els pinyols, en entrar en contacte amb la terra i si aquesta té la humitat suficient, germinen immediatament i de cadascun d'ells naix una palmera nova a les poques setmanes.

Aquesta facilitat de reproducció de la palmera datilera a Elx constitueix una de les principals causes de la seua abundància al llarg de tots els temps. Amb les característiques de les terres del Camp d'Elx i la seua climatologia, les palmeres només necessiten regar-les amb freqüència i tallar-los les palmes de tant en tant; ni tan sols cal cultivar la terra perquè el seu desenvolupament vegetatiu siga òptim.

Com que les palmeres són unes plantes molt fortes i resistents, caldria una sequera prolongada perquè s'assecaren. Si pateixen falta d'aigua, l'única cosa que els passarà és que tindran un desenvolupament més lent i que la seua palma serà més curta i raquítica. Però si al cap d'un temps es tornen a regar amb una certa freqüència, la palma tornarà a ser més llarga i el tronc

recuperarà el seu grossor normal. Al Parc Municipal d'Elx i a altres horts s'hi poden contemplar algunes palmeres que han patit períodes de cultius irregulars, i aquesta circumstància es pot veure reflectida en la irregularitat dels seus troncs.

Les palmeres disseminades pels bancals solen tenir uns troncs més grossos que les dels horts regulars, perquè les seues arrels disposen de més espai per nodrir-se de la fertilitat de la terra. Així mateix, el seu desenvolupament vegetatiu serà més accelerat i les seues palmes molt més llargues. És per això que la palma blanca que s'obté d'elles és més llarga i de major qualitat, la qual cosa fa que a l'hora de l'encaporutxament, es paguen més cares que les dels horts.

Tornant-hi a la reproducció de palmeres a través dels pinyols, cal dir que quan es volia plantar un hort nou o una filera de palmeres a la vora d'un camí o d'un curs de reg, solien plantar pinyols de dàtils de bona qualitat, provinents d'unes palmeres seleccionades. No obstant això, mai no es tenia la seguretat que les noves palmeres tingueren les mateixes característiques genètiques que aquelles d'on procedien els pinyols dels dàtils, sinó que això seria una incógnita fins que, passats uns anys, les nones palmeres assenyalaren.

Les palmeres plantades de pinyol, si es reguen amb freqüència i es desenvolupen ràpidament, solen assenyalar, és a dir, els entesos ja poden vaticinar si seran mascles o femelles basant-se en la forma de la palma; aquests pronòstics solen ser encertats tot i que no es basen en una ciència exacta, sinó més aviat en intuicions. Si són femelles, un any més tard ja produeixen dàtils encara que aquests seran més petits que els que produiran uns anys més tard, quan la palmera ja haja adquirit un major desenvolupament.

Amb la reproducció de pinyol, de les palmeres plantades n'ixen un 50% de mascles i un 50 % de femelles, aproximadament. De les que ixen femelles, quasi cap d'elles serà idèntica a la palmera matriu. Segurament, cada palmera produirà uns dàtils diferents als de totes les altres en color, sabor, grandària i forma. D'aquestes particularitats en tenim bona prova a tots els horts de palmeres d'Elx, ja que dels dàtils que produeixen no n' hi

ha dos que siguen exactament iguals, a banda que la majoria són de mala qualitat tot i que estem segurs que els pinyols triats per a la seua plantació pertanyien als millors dàtils que hi havia en aquell moment.

Quant a la reproducció per mitjà de *filloles* (anomenades *ronyes* pels agricultors), hem de dir que, llevat de casos aïllats, a Elx no s'ha utilitzat mai. Quan aqueixes *ronyes* sorgien de la base del tronc de la palmera, es tallaven. Només en comptades ocasions es deixaven créixer algunes filloles, que acabaven donant lloc a aqueixes palmeres de diversos braços que podem contemplar, de tant en tant, com aquelles que hi ha a l'Hort del Cura i a l'Hort del Gat.

De la part interior de cada palma, entre la fulla i el tronc, naix un borró que és el germen d'una nova palmera. La major part d'aqueixos borrons, en tallar la palmera arran de tronc, es queden atrofiats i al cap d'un temps moren. Però en les palmeres joves que creixen amb vigor, durant els primers anys de vida, sorgeixen amb força aqueixos borrons que hi ha entre el tronc

i les primeres tabales, i apareixen les primeres filloles al seu voltant. Aquests brots són els més aprofitables i els que es poden esqueixar del tronc principal, ja que segurament tindran arrels noves, a través de les quals es nodriran de la terra independentment de la saba que reben del tronc principal. Si les filloles han arrelat abans d'esqueixar-les, la seua possibilitat de vida independent serà major que la d'aquelles que no ho han fet. Si no tenen arrels pròpies, caldrà cobrir la base de la fillola amb terra humida, perquè arrelen abans de separar-les del tronc principal.

L'arrancament de les filloles del tronc és una tasca delicada que requereix molta cura perquè aquestes no es malmeten i puguen adquirir vida pròpia. Per a dur a terme aquesta tasca són necessàries, com a mínim, dues persones; també cal disposar de les eines apropiades, sobretot, d'unes ganivetes molt tallants que tenen el mànec de ferro i un metre de llargària, per tal d'introduir-les entre l'esqueix i el tronc principal. Una vegada introduïda la ganiveta, es colpeja amb una maça sobre l'extrem del mànec perquè talle, a poc a poc i arran de tronc, la part que uneix la fillola amb el tronc. Una vegada separats, convé aplicar al tall de la fillola un líquid anomenat «ungüent de poda», i la ferida del tronc cal cobrir-la immediatament amb terra humida.

El trasplantament de la fillola convé fer-lo immediatament després del seu esqueixament, però si aquesta operació ha de retardar-se, caldrà embolcallar tota la part inferior de la fillola, l'arrelam inclòs, amb una tela humida perquè s'asseque el mínim possible.

Si volem traure el màxim nombre de filloles d'una palmera, cal tallar-les a poc a poc, de manera que sempre li'n reste alguna. Si li tallem totes les que té, segurament no en traurà més. Però si té un desenvolupament vegetatiu òptim, d'una sola palmera es poden extraure fins a 10 o 15 filloles en el termini d'uns pocs anys.

El fet normal és que els rebrots isquen arran de terra, quan la palmera té entre tres i vuit anys. Hi ha, però, una minoria de palmeres que continuen traient filloles quan el tronc supera els dos metres d'alçària. Un exemple n'és la Palmera Imperial de l'Hort del Cura, en la qual els set braços sorgiren del tronc principal a uns dos metres de terra. Aquestes filloles que sorgeixen

a aquesta alçària són molt difícils d'arrancar i, per tant, poc aprofitables per al trasplantament: cal eliminar-les o deixar-les créixer al voltant del tronc principal. Si volem eliminar-les, caldrà tallar-les a molta profunditat i abocar una mica de gasoil sobre el tall, cosa que produirà la seua mort instantània. Generalment s'opta per eliminar-les, perquè és molt difícil pujar a una palmera d'aquestes característiques per podar-la; amb tot i això hi ha alguns exemplars que són admirables per la seua estampa i adquireixen un elevat valor comercial com a ornaments de parcs i jardins, donada la seua raresa i singularitat.

La reproducció *in vitro* de la palmera datilera es coneix des de fa pocs anys però s'està introduint progressivament. Els pioners en l'aplicació d'aquest sistema a algunes espècies vegetals van ser els israelians, els francesos i els americans. Tots ells tenen muntats els seus laboratoris i les tècniques emprades són idèntiques.

Quan aquesta nova tècnica arribe a un major desenvolupament, es podran produir dàtils estàndard a voluntat de l'home. Aquesta producció es podrà programar en funció de la demanda del mercat consumidor i de les seues preferències.

La reproducció *in vitro* serà molt útil a tots els palmerars del món per tal de millorar les varietats dels dàtils actuals. A Elx, però, la utilitat és cabdal per a regenerar i rejovenir els palmerars alhora que per a crear una uniformitat i una millor qualitat en els dàtils que es produeixen ara. Aquesta idea l'apuntem en un altre capítol, en dir que l'Estació Phoenix a l'Hort del Gat, pot ser el començament d'una nova era històrica per als palmerars il·licitans.

Uns nous palmerars reproduïts *in vitro* poden millorar en gran manera el rendiment econòmic de les palmeres com a cultiu agrícola, sense perdre per això el valor cultural, ecològic i paisatgístic que tenen actualment. Aquesta renovació i millora dels palmerars (partint de la base que les administracions municipals i autonòmiques tinguen la suficient voluntat política per a dur-la a terme) serà una tasca lenta que durarà molts anys, però és necessària i imprescindible. No hi ha cap altra alternativa per tal d'evitar el deteriorament que pateixen actualment, i la pèrdua de la rellevància que les palmeres d'Elx han tingut al llarg dels segles.

Actualment, les autoritats estan fent les gestions pertinents perquè els palmerars d'Elx siguen declarats Patrimoni Cultural de la Humanitat per la UNESCO. Les possibilitats d'aconseguir aquesta preada distinció, en un curt termini de temps, són moltes.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

6. ELS PRODUCTES DE LA PALMERA

El principal producte de la palmera datilera és el seu fruit, és a dir, els *dàtils* que produeixen les que són femelles. A banda dels dàtils, però, les palmeres d'Elx tenen també uns altres aprofitaments, els quals incrementaren la seua rendibilitat econòmica en el passat, tot i que aquesta rendibilitat ha disminuït últimament per diverses causes.

La majoria dels dàtils que produeixen les palmeres d'Elx són de baixa qualitat, a penes serveixen per a menjar i solen aprofitar-se com a pinso dels animals domèstics. Tanmateix, en el passat, quan al Camp d'Elx es cultivaven poques varietats de fruites —llevat de les magranes— perquè quasi totes les terres eren de secà, els dàtils acompliren un paper important en l'alimentació dels il·licitans. Durant els anys de la postguerra, la gent, a causa de l'escassesa d'aliments, era menys exigent pel que fa a la qualitat dels productes alimentaris; els dàtils, al llarg de la tardor i de l'hivern, suplien moltes deficiències d'altres productes bàsics en l'alimentació de la gent d'Elx.

Després dels dàtils, el producte més important de les palmeres datileres d'Elx va ser la *palma*, en les seues varietats de palma blanca (producte de l'encaporutxament) i de palma verda, per a la confecció de graneres, cabassos i d'altres estris domèstics, després de sotmetre-les a un assecament natural.

La *palma blanca* que es produeix a Elx des de fa ja alguns segles té un gran rendiment econòmic, que no ha disminuït amb el pas dels anys, sinó

que últimament s'encaporutxen a Elx més palmeres que abans per tal d'atendre la creixent demanda que hi ha arreu de la geografia espanyola per als actes litúrgics del Diumenge de Rams.

La *palma verda* que es talla en podar les palmeres, una vegada seca s'emprava abans per a la fabricació d'estris domèstics (graneres, capells, etc.), i això li donava un cert valor comercial a aquest producte de la palmera. Actualment, però, aquests estris es fabriquen amb niló i altres matèries

més modernes i per tant, la palma verda ja no té cap ús ni cap valor comercial; és lògic, doncs, que grans quantitats de palma verda acaben cada any convertides en cendra.

Amb els *cascabots* passa el mateix que amb la palma verda. Els cascabots són la part darrera i punxent de les palmes i abans es recollien i s'aprofitaven per onstruir les bardisses als límits dels horts de palmeres amb l'objectiu de tancar-los i també servien com a combustible per als

forns de pa que hi havia a quasi totes les cases rurals. Actualment, les bardisses es fabriquen amb altres materials i els forns o han desaparegut, o s'han substituït per forns elèctrics. Els cascabots, amb la palma verda, acaben fets cendra davall de les palmeres en acabar la poda donat que no tenen cap valor ni cap aprofitament.

La fusta dels troncs de palmera s'aprofitava també per a la construcció de bigues per als sostres dels habitatges rurals, sobretot a les cases on hi havia horts de palmeres. Per a aquest ús no aprofitaven tots els troncs, sinó els que tenien la fusta més forta i que pertanyien a les palmeres més altes. La part més adequada per a la construcció de bigues era el tram inferior del tronc, més proper a la base de la palmera i que tenia la fusta més forta i resistent. Aquests trams, d'uns quatre metres, els dividien en dues meitats i després els subdividien en dues parts iguals, de manera que de cada tronc eixien quatre bigues d'igual grossor i llargària. Per a obrir el tronc empraven un joc de tascons de ferro que col·locaven en línia recta i sobre els quals colpejaven amb força amb una maça de ferro, tot passant d'un a l'altre, fins que el tronc o el mig tronc s'obrira totalment. Si es volia emprar un tronc com a pilar, o perquè suportara un pes excessiu, els troncs es col·locaven sencers.

Les bigues que són de palmeres de fusta resistent i si estan a cobert d'intempèries, no es deterioren fàcilment i tenen una gran duració. No obstant això, d'uns anys ençà ja no s'empren en absolut en la construcció en haver estat substituïdes per les bigues de ferro i de cement armat, i els hortolans han deixat de tallar els troncs de les palmeres. L'única cosa que podem veure als horts de palmeres urbans i als parcs públics són alguns bancs de dos o tres metres de llarg, construïts amb mig tronc de palmera i amb suports del mateix material. Aquests bancs alternen amb bancs d' altres materials com a ornament típic i singular, però com que estan exposats al sol, al vent i a la pluja, al cap de pocs anys acaben deteriorant-se.

Fins i tot s'aprofitaven abans les *tabales* (les penques que resten adherides al tronc al llarg d'alguns anys, fins que es podreix la seua base i cauen) , que es cremaven a les cuines de les cases camperoles per cuinar o per calfar-se durant l'hivern, si no es disposava d'un altre tipus de llenya.

També s'empraven com a combustible els *ramassos* i les *caixetes* (les branques dels dàtils seques i els seus embolcalls, que sorgien a la primavera i que es tallaven en la poda).

Per acabar direm que els *sedassos* es feien servir d' adobament per a les plantes, o també com a combustible.

Tal i com hem vist, l'aprofitament de la palmera era integral i per això tingué tanta importància per a la gent d'Elx en el passat. Amb el pas del temps, però, han canviat les circumstàncies i el sistema de vida dels il·licitans i la importància dels productes de la palmera ha decaigut per complet.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

7. DIVERSITAT DE CULTIUS DE LA PALMERA

Les palmeres necessiten, com la resta d'arbres, una poda de tant en tant per a eliminar-los les branques que els sobren. Quan són adultes aquesta poda ha de fer-se cada any pel mes de juny, quan els dàtils estan en període de granada i els ramassos estan tendres encara i són flexibles. En aquests casos, els ramassos han de lligar-se a la part darrera de les palmes de la primera fila, una vegada tallada la part superior (escuar). D'aquesta manera, com que els ramassos estan ben subjectes pels lligaments, no pengen sobre el tronc en augmentar el pes dels dàtils i a més a més, es mantenen en una posició idònia per a la recol·lecció del fruit. Si no es fa així, els ramassos penjaran sobre el tronc amb perill d'esqueixar-se pel pes progressiu, i si pesen poc, poden mantenir-se al mig de les palmes, la qual cosa farà més difícil i complicada la recol·lecció dels dàtils.

Malgrat que allò més aconsellable és podar les palmeres tots els anys i nugar-los bé els ramassos, últimament no sol fer-se així en la majoria dels casos. Hi ha una gran quantitat de palmeres que es poden de tard en tard i d'altres que s'encaporutxen cada quatre o cinc anys, de manera que ja no s'hi acosten fins que les tornen a encaporutxar. L'única rendibilitat que s'obté tant dels mascles com de les femelles és l'import cobrat per l'encaporutxament, fet que ha provocat que la majoria de palmeres d'Elx de propietat particular es troben en un lamentable estat d'abandó.

Quan les palmeres femelles arriben a una determinada alçària i per fer una pol·linització adequada, cal pujar a cadascuna d'elles i amb l'ajut d'un pal llarg acabat en una forqueta, col·locar una petita porció de ramasset de

mascle a cada branca de la femella (*entaconar*). Entre els mesos d'abril i maig (depén de si les palmeres floreixen abans o després, ja que no totes ho fan al mateix temps) i durant els pocs dies adequats per a cada cas, cal dur

a terme la pol·linització a primeres hores del matí perquè hi faça més efecte. Per altra banda cal dir que les abelles fan també de vehicle pol·linitzador si les palmeres masles i les femelles estan a poca distància.

Si es du a terme un masclejat correcte, els dàtils granaran més i seran de millor qualitat. Actualment, però, la majoria de palmeres no es pol·linitzen per estalviar el treball i els costos addicionals, i els dàtils produïts a Elx són

de pitjor qualitat que els d'abans, quan aquestes tasques es realitzaven de manera regular.

A tots els horts de palmeres municipals els treballs de poda els realitza cada any la brigada de palmerers de l'Ajuntament, formada en bona part per il·licitans o, excepcionalment, per algun habitant de pobles veïns on també hi ha palmeres, com per exemple Albatera.

Fins fa uns anys, l'Ajuntament arrendava els dàtils dels horts municipals als comerciants del ram, qui els recol·lectaven i comercialitzaven pel seu compte i risc. Últimament, però, en podar les palmeres es tallen també els ramassos de dàtils i, per tant, no s'arreplega cap fruit de les palmeres municipals: açò és una mostra evident de la pèrdua de rendibilitat de les palmeres il·licitanes com a cultiu agrícola.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

8. ELS ENEMICS DE LA PALMERA

La palmera datilera pateix plagues i malalties que entrebanquen el seu desenvolupament vegetatiu i que fins i tot poden provocar-li la mort. Una de les plagues més importants que poden afectar la palmera és el *Bayoud*. Aquesta malaltia està produïda per un fong que penetra per les arrels i, a través del tronc, arriba fins al capdamunt de la palmera. Aquest fong, que arriba a provocar la mort de la palmera, està fent malbé els palmerars dels països del Magrib, sobretot els del Marroc. Aquesta malaltia, per altra banda prou encomanadissa, s'observà per primera vegada el 1889 al poble marroquí de Béni Ounif i d'aleshores ençà s'ha estés arreu del nord d'Àfrica tot afectant greument els palmerars de la zona, sense que els tècnics d'aquests països hagen aconseguit erradicar-la, ja que a hores d'ara continua manifestant-se.

Tot i que als palmerars d'Elx no s'han observat símptomes d'aquesta malaltia, sí que hi ha estat present el temor a la seua possible aparició davant la importació de palmeres d'aquests països per part d'alguns comerciants propietaris de vivers de la zona. Aquest temor persistirà mentre continuen important-se palmeres dels oasis del nord d'Àfrica per a vendre-les com a ornament de parcs i jardins.

Al llarg dels últims anys s'ha observat una certa proliferació d'uns àcars (*brevipaulus phoenices*) coneguts popularment com *cotxinilla roja* pel seu color. Aquests àcars ataquen les palmes més tendres i ocasionen

molts desperfectes en la palma blanca, a l'interior dels caporutxos. Per tal de combatre aquesta plaga, es tracten les palmeres amb productes químics d'elevat poder fungicida. Però quan les palmeres són altes, resulta molt difícil dur a terme aquests tractaments i aleshores s'intenta combatre la plaga a través d'uns altres elements vius que no siguen nocius. De moment però, encara no s'ha aconseguit aquest remei.

Hi ha una altres fongs coneguts amb el nom de «negre» que no només ataquen la palmera sinó també oliveres i d'altres arbres. Aquesta plaga es coneix des de fa temps, ja que els viatgers que passaren per Elx durant els segles XVIII i XIX referiren que les oliveres estaven mal podades i que tenien «negre». Per tal de combatre el negre o l'anomenada mosca del Mediterrani de les oliveres, els agricultora fumiguen els arbres amb determinats productes químics molt efectius. Però per a poder fumigar les palmeres caldria una maquinària adequada a la seua alçària i, hui dia, encara no existeix. Per altra banda, encara que es disposara d'aquesta maquinària, no es realitzaria la fumigació perquè la rendibilitat de la palmera no en compensaria els costos.

A banda de la cotxinilla roja i del negre, s'observen últimament als palmerars d'Elx d'altres fongs, larves i àcars que ataquen tant l'arbre com el fruit. D'aquestes plagues, n'hi ha comunes a d'altres arbres mentre que la resta són privatives de la palmera, del qual fet deduïm que la proliferació de les plagues que pateixen darrerament els vegetals, afecta també la palmera datilera. Per tal de sanejar-les adequadament, caldrà dedicar-los en el futur una major atenció sanitària mitjançant els tractaments apropiats, per evitar la deterioració del seu desenvolupament vegetatiu.

Un altre enemic declarat de les palmeres, sobretot de les més altes, són els llamps produïts per les tempestes amb fort aparell elèctric. Les palmeres més altes fan, en aquests casos, de parallamps i moren a l'acte. Podem observar freqüentment palmeres partides per la meitat per l'efecte dels llamps. Açò també ocorre amb la resta d'arbres que hi ha al camp, que són un punt d'atracció per als llamps, però amb les palmeres és més habitual per la seua alçària. Per aquest motiu es recomana sempre no refugiar-se davall d'un arbre quan es desencadena una tempesta.

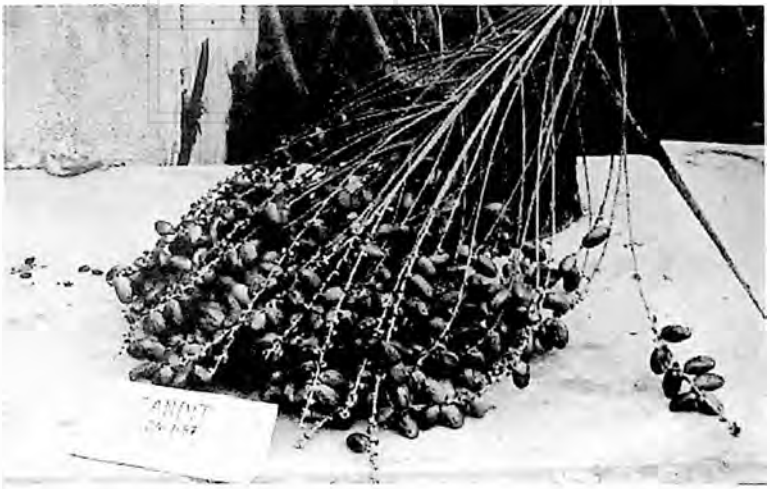
Els dàtils són atacats pels rosegadors i pels pardals, que troben en aquest fruit una font d'alimentació. Entre els rosegadors, la rata puja amb molta facilitat pel tronc de les palmeres fins a arribar al fruit, del qual es nodreix si no té al seu abast altres aliments més fàcils d'aconseguir. Pel que fa als pardals, els teuladins i els tords són qui més els piquen per alimentar-se'n. Com ja vam dir en un altre capítol, convé cobrir els ramassos de dàtils amb teles de plàstic o amb un altre tipus de teixit per evitar que els piquen els pardals; aquesta cobertura, però, no evitarà que se'ls mengen les rates o d'altres rosegadors.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

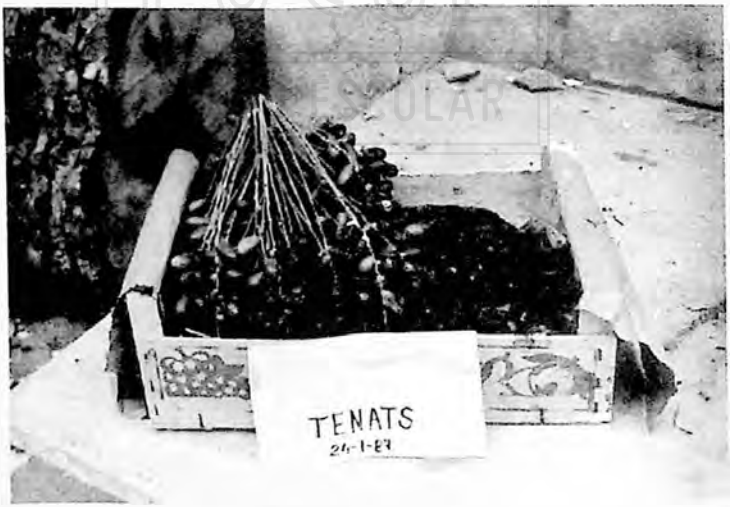
9. APROFITAMENT INDUSTRIAL DELS DÀTILS

L'únic aprofitament que han tingut els dàtils dels palmerars d'Elx al llarg dels temps ha sigut com a fruita comestible en estat natural o adobats, i com a pinso per als animals domèstics els de pitjor qualitat, que en són un gran percentatge.

D'uns anys ençà, però, s'han fet diferents proves per tal de donar-los unes determinades aplicacions industrials, com per exemple la iniciativa de les destil·leries il·licitanes «Salas y Sirvent» que fabricaren licor de dàtil, el qual tingué prou acceptació per part dels consumidors.

També el desembre de l'any 1994, un grup d'industrials del gelat artesanal que participaren en el certamen «Firagelat», organitzat per la IFA (Institució de la Fira Alacantina), fabricaren gelats amb sabor a dàtil de la mateixa manera que en feien amb sabor a maduixa, plàtan, etc. Amb la intenció d'estimular aquestes iniciatives s'establiren premis i distincions per a aquelles empreses que destacaren en aquest tipus d'elaboracions artesanals amb elements nous, com era el cas dels dàtils madure que mai no s'havien emprat en l'elaboració de productes similars. Els diversos centenars de quilos de dàtils que calgueren per a dur a terme l'experiment, els facilità l'associació agrària Jóvens Agricultors d'Elx i el seu import el sufragà l'Ajuntament com a ajuda i promoció del dàtil.

Pel seu elevat contingut en sucre, els dàtils poden tenir moltes aplicacions industrials en el ram de la rebosteria, que podria constituir una alternativa a l'aplicació tradicional dels dàtils com a fruita seca. També podrien utilitzar-se en la fabricació d'almívar tal i com estan fent amb les nespres de Callosa d'en Sarrià (la Marina Baixa).

Per poder dur a terme totes aquestes aplicacions industrials, hauríem d'aconseguir abans una producció important de dàtils de bona qualitat, amb

unes característiques uniformes. Això, només es pot obtenir mitjançant la reproducció *in vitro* de la palmera datilera que estan realitzant ara a l'Estació Phoenix de l'Hort del Gat. L'experiment en aquest tipus de reproducció necessitarà alguns anys encara per a la seua conclusió, i per tant, les aplicacions industrials dels dàtils no deixen de ser una possibilitat i una aposta a mitjà termini.

De tota manera, cal dir que hi ha una tendència que s'accentua amb el pas del temps, a la transformació de productes naturals (carn, peix, fruites, verdures, etc.) en conserves i altres derivats, perquè es puguen consumir en qualsevol època de l'any. Els dàtils, sens dubte, podrien entrar perfectament en aquest circuit de productes naturals per a la seua transformació en almívars, compotes, etc.

Per això déiem en un altre capítol d'aquest llibre, que la posada en marxa de l'Estació Phoenix marcaria un punt decisiu en el cultiu i desenvolupament dels palmerars d'Elx. No obstant això, per a conseguir-ho caldrà que l'Ajuntament d'Elx i la Generalitat valenciana tinguen la voluntat política suficient i que aporten els mitjans econòmics necessaris per a portar a cap els treballs d'investigació que s'iniciaren fa uns anys, i d'aquesta manera arribar a la culminació del projecte.

MUSEU ESCOLAR

10. VIVERS DE PALMERES

La Llei del Palmerar promulgada i aprovada per la Generalitat Valenciana el nou de maig de 1986 i el Reglament que la desplega, prohibeixen explícitament la comercialització de les palmeres datileres d'Elx així com també la seua eixida del terme municipal. Únicament es permet el seu trasplantament dins de la mateixa finca on estan situades, per a la qual cosa cal també la preceptiva autorització del Patronat.

La filosofia en què s'inspira aquesta Llei, denominada Llei de Tutela del Palmerar d'Elx, és que totes les palmeres datileres adultes —tant si estan disseminades, en fileres, en grups o incloses en horts regulars— són inamovibles, amb la particularitat que la seua deixadesa o el seu mal cultiu estan penalitzats per l'esmentada Llei.

En canvi, pel que fa als vivers, hi ha plena llibertat tant per a la seua plantació com per a la seua posterior comercialització fora o dins del terme municipal. L'única obligació de qui planta un viver consisteix a inscriure'l en el registre del Patronat en el moment de plantar-lo i notificar-hi amb dos dies d'antelació la seua comercialització. La finalitat és que les palmeres porten unes etiquetes per identificar-les que eviten problemes a l'hora de traslladar-les fora del terme municipal. L'article 21 del Reglament que desplega la Llei de Tutela del Palmerar d'Elx especifica, amb claredat, tots els aspectes relacionats amb el cultiu i la comercialització de palmeres datileres.

Després de la publicació d'aquest Reglament i davant de les facilitats que dóna per a la comercialització de palmeres cultivades d'aquesta manera, s'han plantat molts vivers de palmeres datileres al Camp d'Elx. Alguns d'ells contenen arbres el tronc dels quals arriba als dos metres d'alçària i, d'aquí a poc temps, quan les palmeres superen els tres metres, tindran les característiques requerides per la demanda comercial i serà el moment de poder vendre-les.

Als vivers, si es reguen amb freqüència les palmeres i es té una cura adequada d'elles, en el termini de 12 o 14 anys assoliran l'alçària adequada per a la seua comercialització. Si els vivers es planten amb palmeres menudes de testos, poden avancar en dos anys el seu creixement respecte de les plantades amb pinyols, tot i que, si aquestes últimes es cobreixen amb un plàstic foradat per a eixir els primers brots, creixeran més durant els primers anys de vida. Aquest procediment del plàstic l'empren els agricultors en la sembra del cotó, i alhora que n'avancen el creixement, eviten que nasca mala herba a la superfície coberta amb el plàstic.

L'espai que es deixa entre palmera i palmera a l'hora de plantar-les és molt variable, però allò més freqüent és deixar tres metres de distància entre cadascuna d'elles, i uns quatre metres d'una filera a l'altra. Amb aquesta separació poden plantar-se unes vuitanta palmeres per tafulla, i si es redueix una mica la separació, hi cabran unes cent palmeres sense que hi tinguen problemes per a desenvolupar-se correctament. Amb tot i això, és clar que com més separades hi estiguen es desenvoluparan millor, però l'aprofitament de la terra serà menor.

Als vivers les palmeres solen plantar-se dins unes rases d'uns 35 centímetres de profunditat. Com que aquestes rases estan comunicades per ambdós extrems, es gastarà menys aigua a l'hora de regar-les durant els primers anys (quan el seu arrelam és encara molt reduït) i no naixerà brossa a l'espai que separa les dues fileres donat que no es rega. Si plou, aquest espai es llaurarà amb un tractoret per netejar-lo, i pel que fa a les rases on estan plantades les palmeres, caldrà, de tant en tant, fumigar la brossa amb herbicides perquè hi córrega l'aigua. Amb aquest procediment, la quantitat d'aigua necessària per a regar els vivers serà molt escassa. Al cap d'uns

anys, quan les palmeres hagen crescut més, s'enterren les rases i es rega i es llaura la totalitat de la superfície del viver.

La creixent demanda de palmeres d'Elx per a ornamentar parcs i jardins de pobles d'arreu de la costa mediterrània va propiciar, en els darrers anys, una gran espoliació del nostre palmerar i dels de Crevillent i d'Albatera, contravenint els preceptes de la Llei que el tutela. D'aquí a pocs anys, però, aqueixa demanda podrà satisfer-se amb les palmeres dels vivers que plantaren i que continuen plantant els agricultors, dins de les vies legals.

Darrerament s'han plantat als vivers del Camp d'Elx unes palmeres de varietat diferent, washingtònia, que creixen més ràpidament que les datileres i que poden plantar-se més juntes als vivers ja que el diàmetre del seu tronc és menor. Aquesta varietat de palmera pot comercialitzar-se lliurement, si bé és cert que té menys valor i demanda comercial que la datilera.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

11. ESTRUCTURA DELS HORTS DE PALMERES

L'estructura dels horts de palmeres datileres d'Elx consisteix en una superfície de mil metres quadrats, on cada tafulla conté unes 35 palmeres. A banda, a uns quatre metres de distància, es planta una filera de palmeres a cada extrem de l'hort tot envoltant-lo.

A les partions dels quadrilàters interiors d'aquests horts es planten dues fileres de palmeres, amb una distància entre una i l'altra d'uns tres metres. Aquest espai fa de canal de reg i comunica tots aquests canals entre ells. D'aquesta manera poden regar-se els horts només per on són els peus de les palmeres, sense que l'aigua arribe als espais on no hi ha arbres plantats. No obstant això, normalment els horts solen regar-se per inundació encara que es gaste més aigua que amb el sistema anterior.

Fins a la segona dècada d'aquest segle, als espais buits dels horts de palmeres solien plantar-se uns altres cultius complementaris que toleraren les aigües salnitroses de què es disposava aleshores. Aquests cultius podien ser arboris (magraners) o herbacis (alfals per a pastura dels animals o cotó per a produir fibres naturals) i amb ells, es tractava de traure un major rendiment de les terres ocupades pels horts de palmeres, si bé és cert que la producció dels cultius associats seria menor que si s'hagueren plantat en terres en blanc. Les palmeres, per contra, eixien beneficiades d'aquesta associació perquè gràcies a aquests cultius, es regaven amb més freqüència, sobretot a la primavera i a l'estiu.

Quant de temps fa que els horts de palmeres d'Elx tenen l'estructura que hui podem observar? Durant la dominació àrab, els horts ja presentaven aquesta distribució o en tenien una altra diferent? És difícil respondre a aquestes preguntes amb rigor perquè no hi ha referències escrites, o si més no, nosaltres les desconeixem. Quan Jaume I conquerí Elx el 1265, els seus cronistes deixaren escrit que la ciutat emmurallada estava voltada d'un bosc de palmeres però res no referiren sobre la seua distribució.

A alguns països del Magrib les palmeres estan distribuïdes, més o menys, com als horts il·licitans; però als oasis la distribució és més irregular i mes que horts són boscos de palmeres.

Als palmerars israelians de la Vall del Jordà les palmeres estan estructurades en plantacions quadriculades, amb una distància entre elles que oscil·la entre els sis i els nou metres depenent de la seua edat. Sembla que als horts que han plantat últimament, han reduït la distància; almenys, aquesta és la impressió que nosaltres vam traure de la nostra visita a la zona la primavera del 1991, a banda de constatar que els horts són molt joves i que se'n té molt bona cura.

Als oasis del nord d'Àfrica, entre cada deu o dotze palmeres femelles, n'hi ha una de mascle. Amb aquesta distribució, la pol·linització es produeix de manera natural a través de les abelles i d'altres insectes, els quals s'encarreguen de transportar el pol·len amb l'ajuda del vent. També hi solen plantar cultius associats, sobretot, magraners.

Fins a la segona dècada del segle actual, la gran majoria de palmeres datileres d'Elx estaven agrupades en horts regulars. Però quan arribaren les aigües dolces de les sobrants del Baix Segura i quasi la totalitat del terme municipal d'Elx passà de secà a regadiu, començaren a nàixer palmeres per tot arreu fins a l'extrem que, pels anys cinquanta, hi havia quasi tantes palmeres disseminades pel Camp d'Elx com als horts regulars. La distribució de les palmeres disseminades en fileres, en petits grups, etc. s'inclou en la Llei de Tutela del Palmerar d'Elx, així com també la de vivers de palmeres, tot i que és prou més recent.

Les poques plantacions d'horts de palmeres datileres que s'han fet al Camp d'Elx últimament, han imitat l'estructura dels horts antics; quan, per

alguna causa, s'ha destruït un hort de palmeres i s'ha obligat a la seua reconstrucció, aquesta s'ha dut a terme amb la mateixa distribució que tenia anteriorment. Aquesta estructura, doncs, és un dels trets culturals més arrelats de l'agricultura il·licitana i, tal i com s'ha fet al llarg dels segles, cal respectar-la i conservar-la per damunt d'altres consideracions.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

12. L'ENCAPORUTXAMENT DE PALMERES

Tots els treballs del cultiu de la palmera (pol·linització, poda, recol·lecció dels dàtils) comporten un cert risc, sobretot quan assoleixen una alçària considerable i s'ha de pujar pel tronc. L'encaporutxament però, és la tasca més perillosa de totes ja que cal que els palmerers siguen molt àgils i experts per a poder eixir-ne airosos.

Malgrat totes les dificultats que els palmerers han de véncer i el risc que corren, són molt pocs els accidents que es produeixen en relació amb els milers de palmeres que s'encaporutxen cada any, ja que aquests homes tenen uns nervis d'acer i una gran perícia en el seu treball. No obstant això, els accidents que s'han produït han resultat mortals.

Quan Cavanilles estigué a Elx, ara fa dos segles, es quedà meravellat en veure com els palmerers encaporutxaven les palmeres. Aquesta admiració la deixà reflectida en les paraules següents: «*Diestros y atrevidos los de Elche suben con una celeridad increible, sin mas auxilios que una fuerte soga con que ciñen floxamente sús cuerpos y el astil, sobre el qual apoyan alternativamente sus pies desnudos, miéntras que con las manos van elaborando la soga hasta llegar á la corona. (...)Mayor parece el riesgo á que se esponen cuando suben á formar un cono de todas las frondes de la palma. Van doblando hácia arriba aquellos pezones duros, estrechando cada vez mas los lazos, hasta formar todas ellas un haz, que cubren con frondes inútiles, y aseguran con cordeles desde la base del cono hasta el vértice; sirviéndose para ello de débiles escaleras de doce peldaños, que apoyan*

sobre la punta del astil, y arriman á la obra que va saliendo de sus manos; al cono que por su propio peso se dobla muchas veces. Rehúsan los ojos mirar aquellos hombres, al parecer con tanto riesgo, miéntras ellos se ocupan con serenidad en contemplar su obra. Concluido el cono, y cortados los frondes inútiles, descuelgan la escalera y la hacha; entran de nuevo en la cincha ó soga circular, y baxan con una velocidad admirable[7]». Tal i

[7] CAVANILLES, ob. cit. p. 272.

com acostumava, Cava-nilles descrigué l 'encapo-rutxament de les palmeres amb tota classe de detalls, explicant el risc que comportava. Aquesta descripció podria servir perfectament per a explicar un encaporutxament actual, perquè continua fent-se de la mateixa manera i per tant, el mètode, les eines i els riscos segueixen sent els mateixos.

Les tasques de l'encaporutxament es realitzen en dues fases i en dues èpoques diferents. La primera fase s'anomena *nugar*, és a dir, unir totes les palmes —llevat de les sobrants—, lligar-les en forma de con i deixar-ne descoberta la part superior perquè les palmes interiors continuen creixent sense cap obstacle. Aquesta tasca sol fer-se entre els mesos de gener i abril.

La segona fase, que sol realitzar-se entre el juliol i l'agost, s'anomena *tapar* i consisteix a cobrir la part del con que havien deixat descoberta. Aquesta cobertura es feia abans a base de puntes de palma lligades al voltant del con, fins que la seua part superior quedara ben coberta, i s'anomenava posar el vellet. Però d'uns anys ençà, aquesta part superior es cobreix amb una caperutxa de plàstic negre que aconsegueix el mateix efecte alhora que estalvia treball i risc. L'ús de caperutxes de plàstic negre fou idea dels germans García Magallón, qui, en haver-ne comprovat l'èxit, patentaren l'invent. Els professionals de la palmera, en comprovar els bons resultats de les caperutxes i la seua facilitat d'aplicació, comengaren a emprar-les de manera generalitzada.

L'encaporutxament de les palmeres sol durar al voltant d'un any, ja que les palmes blanques es tallen entre els mesos de desembre i febrer segons la data de l'encaporutxament i del Diumenge de Rams. Tots els treballs de l'encaporutxament solen realitzar-se a preu fet i es paguen a preus molt elevats per les dificultats i els rises que comporten.

Tot i que no se sap exactament el nombre de palmerers que hi havia abans o els que hi ha ara —perquè mai s'ha fet una relació nominal d'aquet col·lectiu—, es calcula que fa tres dècades en podrien haver hagut una cent aproximadament. A hores d'ara creiem que en poden quedar uns cinquanta, sense comptar els agricultora que alternen el cultiu de la terra amb alguna tasca de les palmeres, com per exemple la poda.

En l'article 45 del Reglament que desplega la Llei de Tutela del Palmerar d'Elx, es regulen aquesta classe de treballs així com també el percentatge de palmeres que poden encaporutxar-se a cada zona del Camp d'Elx. Amb aquesta finalitat, el terme municipal d'Elx està dividit en tres zones: la primera comprén els terrenys qualificats com a sòl urbà i sòl urbanitzable; a aquesta zona poden encaporutxar-se el 20% de les palmeres mascles, i està prohibit l'encaporutxament de les palmeres femelles. La segona zona està definida per una línia poligonal a la zona primera, en una profunditat de cinc quilómetres; ací s'autoritza l'encaporutxament del 25% de les palmeres que hi ha. La zona tercera comprén la resta del terme municipal i s'hi pot encaporutxar la tercera part del total de palmeres.

Aquesta regulació reglamentària, però, a penes es respecta i sobretot, a les zones més allunyades de la població, solen encaporutxar-se totes les palmeres, tant les disseminades com les dels horts regulars. Com que el mercat de la palma blanca es manté estable mentre que les palmeres datileres disminueixen progressivament, els professionals del sector troben cada vegada més dificultats per poder cobrir-ne la demanda comercial; per això, han de desplaçar-se als camps de Crevillent i d'Albatera a encaporutxar les palmeres d'aquestes zones.

Si continua la disminució gradual de palmeres i el mercat de la palma blanca segueix estable, no seria estrany que en un futur no massa llunyà es fabricaren palmes de plàstic per al Diumenge de Rams tal i com s'està fent amb els pros i els avets de Nadal. A Elx això seria impensable perquè seria tant com adulterar un símbol cultural de la ciutat, però fora d'ací no s'ha de descartar aquesta possibilitat.

13. PALMA BLANCA

No existeixen referències escrites sobre les dates en què es començà l'encaporutxament de palmeres a Elx amb l'objectiu d'obtenir palma blanca, però pensem que degué ser immediatament després de la conquista de la ciutat per Jaume I, el 1265. També pensem que, tot seguint la llegenda tradicional, seria una data posterior a l'aparició de la Mare de Déu de l'Assumpció a la Platja del Tamarit, ja que després d'aquesta aparició començaren a celebrar-se les representacions del Misteri d'Elx, on la palma blanca té un paper fonamental.

La primera referència a la palma blanca en les Actes del Consell és del 21 de mar del 1415, on podem llegir que a València empresonaren uns veïns que hi havien anat a vendre palma blanca. Això ens demostra que, per aquell temps, ja s'exportava palma blanca fora d'Elx.

Cristòfol Sanz, en parlar de la palma blanca, diu: «*...y para celebrar las fiestas de los Ramos, llevan por toda España, como a la Santa Iglesia de Toledo y otras partes*»[8].

Vicente Gozálvez Pérez ens conta que quan Martí de Viciana estigué a Elx el 1562, examinà un contracte «*...entre la catedral de Toledo y un 'caballero de Elig' por el que la primera pagaba (desde hacía treinta y cinco años) 70 ducados por el envío anual de dos carros de palma blanca*»[9].

[8] Cf. Sanz, Cristóbal, ob. cit., ps. 99-100.

[9] Cfr. Gozálvez Pérez, Vicente, El Bajo Vinalopó, 1977, p. 88.

Aquest relat concorda amb el de Cristòfol Sanz, mig segle després, per la qual cosa entenem que el comerç de la palma blanca entre Elx i Toledo es mantingué durant molt de temps.

Quan Cavanilles estigué a Elx, a finals del segle XVIII, digué que s'encaporutxaven unes 8.000 palmeres a l'any i que n'hi havia 70.000[10]. Si partim de les 70.000 palmeres apuntades per Cavanilles, de les quals 35.000

[10] Veg. nota núm. 4.

eren femelles i no s'encaporutxaven, hem de considerar excessiva la quantitat de 8.000 encaporutxaments. Aquesta xifra ens duu a pensar que en aquells moments hi havia a Elx moltes més palmeres de les 70.000 referides per Cavanilles.

Des d'aleshores ençà, el comerç, de la palma blanca s'ha incrementat any rere any, a mesura que la festivitat del Diumenge de Rams ha guanyat en importància com a preludi de la Setmana Santa. A través d'aquest comerç (en què Elx manté l'exclusivitat), la palma blanca es fa arribar a les principals poblacions del nostre país.

L'increment del nombre de palmeres datileres que es produí a Elx a mitjan del segle actual i l'aparició de transports més ràpids influïren positivament en el mercat de la palma blanca, augmentant-ne la demanda. Durant les dècades dels seixanta i dels setanta aquest comerç assolí el seu màxim apogeu, i a Elx s'encaporutxaven entre vint mil i vint-i-cinc mil palmeres cada any; per tal com la producció mitjana és de 10 palmes blanques de bona qualitat per cada palmera, la producció d'aquella època oscil·lava al voltant de les 250.000 unitats.

La quantitat de palmeres encaporutxades per any ha disminuït últimament d'acord amb la decreixença del nombre de palmeres, doncs el 1996 s'encaporutxaren a Elx entre quinze mil i divuit mil palmeres. Aquesta xifra no deixa de ser aproximada ja que tot i estar obligats a declarar el nombre de palmeres encaporutxades cada any així com també la seua ubicació, els professionals del sector no sempre compleixen amb aquesta obligació.

La producció de palma blanca a Elx està concentrada en una dotzena de famílies anomenades «hortolans», és a dir, que viuen als horts de palmeres de la perifèria de la població i es dediquen exclusivament al cultiu de les palmeres. Es tracta de famílies en què la professió s'ha transmés de pares a fills i que fomenten i desenvolupen una cultura que en un temps anterior, abraçà des de la vestimenta fins a la llengua. Aquest grup de famílies encaporutxen la pràctica totalitat de palmeres d'Elx i d'altres pobles de les rodalies (Albatera, Crevillent) i també monopolitzen el comerç, de la palma blanca. Aquest comerç ha ultrapassat les fronteres nacionals, ja que a Anglaterra per exemple, s'exporten entre seixanta mil i vuitanta mil unitats de palma blanca cada any. A aquest país es provà d'introduir un nou producte, les cendres de palma blanca, per als actes litúrgics del dimecres de cendra, però fou un mercat molt efímer i actualment només s'exporta palma blanca.

Cada any, en apropar-se la Pasqua, ixen d'Elx milers de palmes blanques cap a les principals poblacions espanyoles. Però el mercat més important al llarg del temps i també en l'actualitat el representa la ciutat de Barcelona, la qual, a banda d'emprar molta palma blanca en les seues processons, també en ven a d'altres pobles de Catalunya i del sud de França.

Per una altra banda, d'uns anys ençà l'Ajuntament d'Elx envia palmes blanques de la millor qualitat a les primeres autoritats civils i religioses provincials, autonòmiques, nacionals (president de la Generalitat, president del govern, família reial,...) i també al Vaticà. D'aquestes palmes enviades, les dels homes són llises i les de les dones arrissades.

L'arrissat de la palma blanca és una artesania tradicional l'aprenentatge de la qual es transmet de pares a fills. Aquest treball requereix agilitat en les mans, imaginació per a crear dibuixos diferents i atractius i sobretot, una gran dedicació i constància. Malauradament, la majoria de persones que es dediquen actualment al treball de la palma són gent d'edat avançada i a penes hi ha gent jove que els puga substituir i continuar dedicant-s'hi.

L'Ajuntament d'Elx, davant la possible desaparició de l'artesania de la palma blanca, organitza cursets on s'ensenya aquest ofici i dóna gratificacions per participar-hi. Aquesta activitat artesanal exclusiva d'Elx —ja que ací s'originà i ací continua desenvolupant-se—, entenem que hauria

de protegir-se i fomentar-se amb el suport d'altres institucions encarregades de vetlar pel patrimoni dels valencians. L'arrissat de la palma no ha de desaparèixer de cap manera, sinó que ha de ser la culminació del cultiu de la palmera datilera.

La palma blanca sol tallar-se dos o tres mesos abans del Diumenge de Rams. Per conservar-la fins a aquest día, cal aplicar-li un tractament determinat que assegure la seua frescor i aqueixa tonalitat de groc que li és

tan característica. El procés és el següent: una vegada tallades les palmes, es renten amb aigua i una mica de lleixiu (un 1% aproximadament) i es deixen així durant uns dos dies, segons l'estat de la palma; amb aquest rentat es vol netejar la palma d'impureses i de taques produïdes pels fongs que ataquen la palmera quan hi ha humitat.

Després del rentat, les palmes han d'assecar-se per complet. Les que han d'arrissar-se, després de treballar-les cal rentar-les una altra vegada. És fonamental que les palmes que han de treballar-se estiguen fresques i conserven la humitat suficient, ja que de no ser així, les fulles es trencaran i no podran manipular-se adequadament.

El següent pas del procés és la introducció de les palmes en unes «cambres de sofre», que són uns habitacles amb lleixes a les parets laterals per a col·locar-hi les palmes, unes damunt de les altres. En haver completat la capacitat de la cambra, es crema sofre al seu interior perquè contribuesca a la conservació de la palma i incremente la brillantor del seu color groc: perquè, tot i que l'anomenem palma blanca, en realitat, és de color groc. Aquesta denominació pot tenir l'origen en el símbol del color blanc com a representant de la puresa i de la pau, perquè aquest sentit és el que tradicionalment ha comportat la palma blanca fins al punt que, el Diumenge de Rams, acostumem a adornar les palmes amb un ram d'olivera que també simbolitza la pau i la concòrdia entre les persones.

En haver cremat el sofre a l'interior de la cambra, aquesta es tanca hermèticament i ja no s'obri fins al moment de vendre-les, les vespres del Diumenge de Rams. La forta pudor del sofre desapareix per complet en airejar-les. Com a alternativa a la cambra de sofre, s'intentà utilitzar cambres frigorífiques a determinades temperatures, però el resultat fou prou negatiu perquè perdien la integritat de la seua grogor. També es provà d'emprar alguns colorants perquè les palmes conservaren el seu color, però tampoc no funcionà aquest intent. Per això, els mètodes emprats continuen sent els tradicionals, ja que són els que aconsegueixen una conservació òptima de la palma, des de la seua recol·lecció fins al moment de la seua comer-cialització.

La palma blanca es divideix, per al seu comerç, en quatre categories segons la seua llargària i la seua mancança de restes de color verd. La pri-

mera categoria s'anomena *primera especial* o *imperial*; inclou palmes d'entre 2,50 i 3,50 metres de llargària (superiors ale 3,50 metres, pràcticament, no n'hi ha). La de *segona*, té entre 1,20 i 2,50 metres; la de *tercera* oscil·la entre 0,80 i 1,20 metres i les de *quarta* categoría són totes les inferiors a 0'80 metres de llargària. A banda, n'existeix una altra classe anomenada entrefina, que pot ser de qualsevol llargària, però que conserva restes de verd. Una altra classificació categòrica distingeix la palma llisa de la palma arrissada.

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

14. EL DIUMENGE DE RAMS A ELX

La processó del Diumenge de Rams d'Elx va ser declarada, fa ja alguns anys, Festa d'Interès Turístic Nacional. L'Ajuntament de la nostra ciutat proposà que també es declarara Festa d'Interès Turístic Internacional, proposta que ha sigut atesa recentment pel Ministeri d'Economia, a través d'una resolució de la Secretaria d'Estat de Comerç promulgada a

mitjans d'agost del 1997. Aquesta és la segona vegada que Elx compta amb una distinció similar, car el Misteri ja l'aconseguí anteriorment.

Entre els motius que més han contribuït a la declaració de Festa d'Interès Turístic Internacional, destaquen la seua antiguitat, és a dir, el fet que el Diumenge de Rams a Elx s'haja celebrat ininterrompudament des de l'any 1371 i tota l'artesania i la cultura desenvolupades al voltant de la palma blanca.

Aquesta resolució ha provocat una gran satisfacció a l'Ajuntament d'Elx i en el conjunt de la societat il·licitana, perquè, d'ara en avant, la nostra ciutat tindrà un nou atractiu turístic que podrà afegir als altres que ja atresora.

La processó del Diumenge de Rams d'Elx és l'únic acte litúrgic en què participa gent de totes les edats i condicions: des de nadons fins a persones grans acompanyades pels fills i néts, això sí, totes elles portant una palma blanca o una petita mostra d'ella.

Amb l'objectiu de satisfer la demanda de tants rams, els dies anteriors a aquesta festivitat s'instal·la, a la Plaça Major, un mercat on es pot trobar tota classe de palmes: des de les més diminutes per a portar com una agulla de pit o al trau de la jaqueta fins a les més llargues, tant llises com arrissades.

Últimament, tots els anys podem contemplar en aquesta processó uns exemplars de palmes blanques arrissades que constitueixen veritables obres d'art. Els motius en què s'inspiren els artesans per a la seua creació giren al voltant de temes il·licitans que representen les seues festes, els seus costums i les seues tradicions; en definitiva, tota la seua cultura.

Per altra banda, l'Ajuntament organitza tots els anys un concurs de palma blanca amb premis en metàl·lic per als premiats. El rams que hi concursen, en acabar la processó es concentren al Saló de Plens de l'Ajuntament on el jurat (format per gent experta en la matèria) emet una decisió i l'alcalde lliura els premis.

Les palmes premiades es conservaren, durant un temps, al museu del Parc Municipal. Més tard, passaren a exposar-se en una vitrina a l'aeroport de l'Altet. Després de les obres fetes a l'aeroport, les palmes no hi han tornat i actualment no hi ha cap lloc per a exposar-les i conservar-les.

Malgrat les reiterades promeses de l'Ajuntament sobre la creació d'un museu de la palma blanca —que podria ser l'embrió d'un museu de la palmera—, a hores d'ara Elx encara no disposa d'un espai destinat a l'exhibició de tots els elements relacionats amb el cultiu de la palmera. Només hi ha els objectes que acull el Museu Agrícola Escolar de Puçol, enmig de la resta d'eines agrícoles.

Elx, com a primera ciutat cultivadora de palmera datilera i productora de palma blanca d'Europa, mereix tenir un museu monogràfic de la palmera, el qual hauria de situar-se a alguna de les cases que hi ha enmig d'alguns horts urbans de propietat municipal. Aquest museu hauria d'abraçar totes les facetes relacionades amb les palmeres, els seus productes i el seu cultiu, tan arrelat al llarg de la història dels il·licitans.

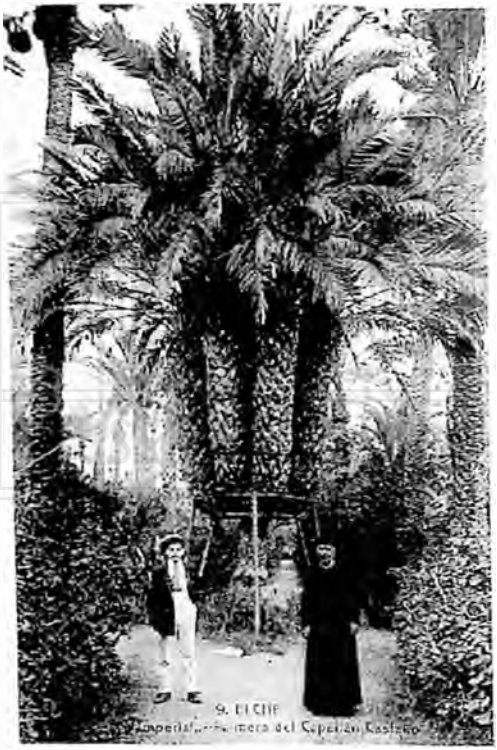
PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

15. L'HORT DEL CURA I ALTRES HORTS

L'Hort del Cura —anomenat així perquè l'antic amo era el capellà Josep Castaño— és l'hort de palmeres més conegut d'Elx, ja que des de començaments de segle és una visita quasi obligada per a tots

els visitants de la ciutat. En tots els fullets turístics d'Elx figura l'Hort del Cura com a lloc digne de ser contemplat. Tot i que es tracta d'un hort de propietat privada —la propietària actual és Maria Serrano Barceló, viuda del senyor Orts Roman—, està obert al públic tots els dies de l'any.

L'Hort del Cura és conegut, sobretot, perquè allí es troba la *Palmera Imperial*. Es tracta d'un arbre que, a banda del tronc, posseeix set braços més: els vuit creixen a la mateixa altura i tots plegats formen una espècie

de canelobre vegetal de bellesa singular. La Palmera Imperial deu el seu nom a la visita que el 1894 rebé de l'emperadriu austríaca Elizabeth —coneguda popularment per *Sissí*—. El capellà Castaño, per tal d'agrair la visita de tan egrègia senyora pensà que el millor regal que li podia fer era batejar aquest exemplar únic de palmera amb el seu nom, i d'aleshores ençà és coneguda com la Palmera Imperial. Aquest fet establí un precedent, ja que des d'aquest moment, a tots els personatges il·lustres que han visitat l'Hort del Cura se'ls han dedicat una palmera: els reis d'Espanya, presidents del govern, etc. tenen la seua palmera a l'Hort del Cura.

La Palmera Imperial va nàixer el 1860 i, deu anys més tard, nasqueren els set fillols al voltant del tronc principal. Malgrat que es té molta cura d'ella, creix molt lentament en comparació amb altres palmeres, ja que l'únic tronc arrelat a la terra és el tronc principal i la saba que absorbeix ha de repartir-se entre els set restants. Al voltant d'aquesta palmera s'ha construït un entramat de planxes i de cables de ferro per tal de subjectar els set fillols —els quals s'han igualat en alçària al tronc principal—, i

per evitar que tot el conjunt puga caure pel pes o per una sacsejada del vent. Cal dir també, que la Palmera Imperial és mascle i que, per tant, no produeix dàtils.

ELCHE. D. CAMILO FLAMARIÓN
EN SU VISITA AL HUERTO DEL CAPELLÁN CASTAÑOS

Des de començaments de segle hi ha, a l'Hort del Cura, un llibre de visites on les personalitats més distingides deixen escrites les seues impressions sobre els palmerars d'Elx en general i l'Hort del Cura en particular; aquestes impressions es recopilaren en un llibre privat que encara no s'ha publicat.

A banda de l'Hort del Cura hi ha a Elx uns altres horts de palmeres que són també molt coneguts i visitats. Tenim per exemple l'Hort del Colomer —actualment convertit en Parc Municipal—, l'Hort de Baix —annex a l'anterior—, i també l'Hort del Xocolater el qual pertany a la CAM (Caja de Ahorros del Mediterráneo); aquest últim hort és un dels millors cuidats d'Elx i acull, els dissabtes al matí, els alumnes de l'Escola de Pintura Hort del Xocolater des de fa més de vint anys, a banda de servir de marc a molts actes culturals, sobretot a l'estiu, com per exemple el Festival de Cinema Independent d'Elx.

A més dels horts esmentats n'hi ha molts més, tal i com es pot veure en el llistat que donem tot seguit, el qual és una transcripció literal dels que figuren en el llibre de Vicent Serrano[11]. Alguns d'aquests horts han desaparegut totalment o parcialment, com per exemple l'Hort de la Morera i l'Hort de Gil; hi ha, però d'altres horts nous, que com que s'han plantat últimament no figuren al llistat, el qual només inclou els anomenats horts històrics.

Arbre	*Baisant*
Almàsseres	*Baix*
Andrevico Roman	*Balconet*
Avellan	*Banquets*
Bacora	*Barrera*
Belda	*Jeroni Javaloyes*
Belet	*Xocolater*
Belete	*Xorrets*
Belts	*Jovenet*
Berbegal	*Xipreret*
Bèrnia	*Clero*
Bolsa	*Clot De Les Tres*
Bonaire	*Colin*
Bonet	*Colomer*
Borreguet	*Comtessa*

[11] Serrano Barcelo, Vicent, *Huertos que han habido y aún quedan en Elche, 1996.*

Bosquet
Botella
Bous
Brosero
Bru
Buen Ladron
Burrica
Cabet Negret
Cabolo
Cabota
Caenes
Cagón
Cagona
Callet
Candela
Canónigo Aznar
Cantallops
Cañote
Capa
Capellanets
Carbonell
Carlets
Carmen
Caro
Casa Prim
Chanclo
Jeroni Boix
Faelo
Felips
Filaors
Fondo
Formigó
Francisquet
Fresca
Galiana
Gallet
Comptador
Coronela
Corretger
Costereta
Cova
Coves
Creu
Qüerna
Culata
Cura Raval
Cura
Descalces
Diego Brotons
Dintre
Don Claudio
Don Diego
Don Domingo
Don Juan
Don Salvador Quesada
Dr. Joaquín Lloret
Eje
Enrique Muleto
Escorfero
Escurrina
Esquilaurets
Estació
Estaña
Maniscal
Mezquita
Mitjà
Miralles
Missa d'Onze
Motxo
Molinera
Molinet
Molins

MUSEO ESCOLAR

Gat
Gil
Gràcia
Gras
Hermanet
Hospital
José
Juanito
Llinares
Llorensico
López Mezquita
Lucerga
Lucero
Luis Escrivà de Romaní
Magara
Maico
Malena
Malla
Manchon
Mare Déu
Mareta
Maria Pepa
Marques
Mari Castany
Matamoros
Mataor
Matolero
Metge Bru
Pina
Pintes
Piñón
Pistola
Pi ver
Pomares Alamo
Pont Al t
Pontos
Porfidio
Monesillo
Monjo
Montenegro
Mora
Morat
Moscardó
Muli
Municipal
Murciano
Mal
Negret
Nou
Novet
Olmet
Ortell Porell
Padur
Paisant
Palmerar
Palombar
Paquito Valero
Partidor
Pastoret
Pataes
Patró
Paredes
Peret
Pessetero
Piedra Escrita
Sant Ramon
Sansano
Santa Teresa
Sant Hospital
Saoní
Sebo
Seca
Sempere
Sercat

PUÇOL MUSEO ESCOLAR

Porta de la Morera
Porter
Porteta
Portes Encarnades
Puncha
Quiles
Ramblosa
Rana
Rastoll
Real
Revenga
Rinconà dels Bous
Ripoll
Rocheta
Rogeta
Rosario
Sabelet
Salvador
Sant Antoni de Pàdua
Sant Antoni
Sant Blai
Sant Joan
San José
San Juan
Sant Lluis
Sant Maties
Sant Pere
Sant Plàcid
Set Portes
Sol
Soto
Tendre
Terme
Tia Beleta
Tia Marieta
Tio Beleto
Tio Masot
Tio Civil
Tombalobos
Toni Escurina
Torre
Torreret
Torreta de Ressemblanc
Torreta
Tramusero
Travaló Alt
Travaló Baix
Tripa
Ullerets
Ullets
Villa Carmen
Vicentet
Vizcarra

MUSEO ESCORIAL

16. L'HORT DEL GAT

De tots els horts de palmeres d'Elx, l'Hort del Gat mereix també un capítol a banda en aquest llibre per tractar-se d'un dels horts més emblemàtics de la ciutat.

L' Hort del Gat va ser, fins fa deu anys, propietat del senyor Antoni Pascual Ferrández. Més tard, el va vendre a l'Ajuntament amb la condició de ser-ne usufructuari mentre visquera; quan va morir, l'Ajuntament en prengué possessió a tots els efectes.

Al bell mig d'aquest hort urbà, el senyor Pascual Ferrández construí un palauet de tres plantes, on invitava molts amics a passar les festes d'agost. Entre la plèiade d'amistats hi havia personalitats destacades de la política, de la ciència i de les lletres —ja que el propietari de l'hort era posseïdor d'una gran cultura humanista i sensibilitat artística—, entre les que podem esmentar Eugeni d'Ors, José María Pemán i Dámaso Alonso. Tot i que el senyor Pascual Ferrández posseïa casa a París, Barcelona i Peníscola, en arribar les vespres de les representacions del Misteri, tornava a Elx.

Al llarg de l'ampla escala interior d'aquest palauet, els més importants pintors il·licitans dels segle actual pintaren frescos que representaven la història i l'evolució de la humanitat. Aquestes pintures encara s'hi poden contemplar ja que foren restaurades recentment. Al soterrani hi havia una gran biblioteca, la qual contenia, entre altres, les quaranta-dues obres que els senyor Pascual Ferrández publicà, la majoria de les quals són assaigs

filosòfics. Aquest home posseïa una memòria prodigiosa ja que era capaç de recordar tot el Codi Civil —havia estudiat Dret i altres carreres— o, com demostrà en alguns actes públics, recitar poemes dels millors poetes de llengua castellana, per estricte ordre cronològic.

Quan l'Ajuntament prengué possessió de l'Hort del Gat, hi instal·là l'Estació Phoenix per a la reproducció *in vitro* de la palmera datilera. Aquesta reproducció es du a terme mitjançant els procediments utilitzats pels francesos, ja que al seu càrrec està l'enginyer francès Michel Ferri, tal i com s'estipulà en el conveni signat entre l'Ajuntament d'Elx i el Ministeri d'Agricultura de França. La intenció de l'Ajuntament d'Elx és aprofundir al màxim en aquestes investigacions, fins a aconseguir una reproducció massiva de palmeres datileres seleccionades que produesquen uns dàtils estandard de bona qualitat i així, assolir una acceptació del producte al mercat, amb un preu comercial. Aquesta serà l'única manera de revalorar les palmeres datileres com a cultiu agrícola.

A l'Hort del Gat hi ha alguns centenars de palmeres que l'Ajuntament comprà fa uns anys a aquest laboratori francès, entre les quals hi ha mascles i femelles per a poder efectuar una pol·linització adequada. Aquestes palmeres tenen un creixement vegetatiu òptim i, tan bon punt tenen *valona,*

trauen moltes filloles que permeten que cada palmera es multiplique per sis o vuit exemplars si es trasplanten correctament. A hores d'ara, ja hi ha palmeres reproduldes *in vitro* que estan produint dàtils de bona qualitat i amb característiques idèntiques.

També trobem a aquest hort alguns exemplars de palmeres que destaquen per la seua singularitat. Hi ha, per exemple, una palmera que té els mateixos braços que la Imperial encara que no tots creixen amb tanta uniformitat com en la de l'Hort del Cura; es tracta d'un exemplar molt rar en què resulta difícil saber exactament quin és el tronc principal i quins són els secundaris. Podem veure també una palmera de tres braços, els dos fillols de la qual han sorgit a une quatre metres de terra, però que els tres creixen de manera uniforme; és una palmera idèntica a la que descriu Cristòfol Sanz en el seu llibre *Excelencias de la Villa de Elche* i a la qual dedica una oda titulada «Un devoto a la palmera», que comença així:

«Trilingüe muda pregonera palma,
de Dios por confesión no competencia.
Tres árboles en uno y sola un alma
como en Dios tres personas y una esencia»[12].

Per acabar direm que, a l'Hort del Gat, l'Ajuntament ha muntat una Escola-Taller per ensenyar els diferents treballs del cultiu de la palmera als joves, ja que, tal i com passa amb l'arrissat de la palma blanca, cada dia queden menys palmerers o munyidors.

[12] Cf. Sanz, Cristóbal, ob. cit., p. 102.

EPÍLEG

Vaig acabar la redacció d'aquest llibre a mitjan 1997, i el vaig escriure per encàrrec exprés de l'Arxiver i Bibliotecari municipal, Rafael Navarro Mallebrera, llavors Cap del Departament de Publicacions de l'Institut Juan Gil Albert, dependent de la Diputació Provincial d'Alacant, perquè es publicàs al llarg de l'any 1998.

Però per una sèrie de circumstàncies, que ara no ve al cas explicar, el llibre no va ser publicat, a pesar del compromís adquirit formalment i d'haver encarregat a un filòleg que traduís el text al valencià, ja que l'original es va entregar escrit en castellà.

Com en aquests darrers tres anys han ocorregut alguns fets molt rellevants relacionats amb els nostres horts de palmeres, que no consten en el llibre, voldria esmentar-los ací a fi de complementar i actualitzar el text original.

En primer lloc, voldria parlar del nou cens de palmeres, en el conjunt del terme municipal, que per encàrrec de l'Ajuntament d'Elx dugueren a terme, al mes de maig de 1998, sis alumnes de l'Escola d'Enginyeria Tècnica Agrícola d'Oriola (quatre xics i dues xiques), i que els ocupà més de mig any a fer-lo. Fins ara, s'havien fet diversos censos d'horts de palmeres d'Elx, com s'explica en el llibre, però eren censos aproximatius, sense cap valor científic. En canvi, aquest darrer cens ha estat fet amb rigor, perquè s'han comptat les palmeres una a una i, a més, s'han detallat l'alçària de tronc i altres característiques específiques d'aquestes.

Segons l'esmentat cens, el nombre de palmeres adultes que hi havia en aquests moments en el conjunt del terme municipal d'Elx ascendia a 181.138, distribuïdes de la manera següent:

NOMBRE DE PALMERES	DISTRIBUÏDES
4.274	Als parcs públic urbans
120.370	Agrupades en horts regulars
56.494	Disseminades i en alineacions

181.138 TOTAL D'EXEMPLARS

En conjunt, n'hi ha 226 de característiques especials, com ara: tenir diversos braços, com la Palmera Imperial de l'Hort del Cura.

Quant a l'alçària d'aquestes palmeres, la distribució n'és la següent:

NOMBRE DE PALMERES	ALÇÀRIA
11.300	menys d'un metre
22.619	un metre
36.000	entre un i tres metres
37.313	entre tres i sis metres
57.100	entre sis i deu metres
17.006	de més de deu metres

A aquestes palmeres adultes hi caldria afegir les gairebé 200.000 palmeres petites que existien als diferents vivers plantats pels agricultors, la majoria dels quals es troben inscrits al Registre corresponent del Patronat dels Palmerars.

El 1986, en promulgar la Generalitat Valenciana la nova Llei de Tutela del Palmerar d'Elx, ja s'hi contemplava la confecció, durant el termini d'un any, d'un cens complet de palmeres, però han hagut de passar dotze anys perquè aquest cens es portàs a terme. Hem de dir també que l'esmentada llei establia la catalogació de totes les palmeres d'Elx perquè estiguessen tutelades, segons els seus preceptes. Però, lògicament, ans

PUCÚ
MUSEO ESCOLAR

calia censar-les, com així es féu, per tal com una cop finalitzat el cens, el Patronat dictà els corresponents decrets de catalogació, després d'un termini prudencial, perquè tots els propietaris d'aquestes palmeres poguessen comprovar que els exemplars assignats s'ajustaven a la realitat i que no hi havia cap error.

Voldríem també referir-nos al fet que durant aquests tres darrers anys, l'Ajuntament d'Elx, continuant la política seguida, s'ha bolcat en l'adquisició de nous horts de palmeres de la perifèria de la població, que es trobaven en un lamentable estat de conservació. Els ha agençats cobrint els buits que hi havia amb exemplars joves dels vivers municipals i, en molts casos, els ha salvat, ja que es trobaven en perill de desaparició per tal com els seus propietaris els tenien abandonats en no reportar-los cap rendibilitat econòmica com a cultiu agrícola.

Aquests horts recuperats, a partir d'aquests moments, són espais verds públics per a gaudi i plaer de tots els il·licitans, tot i que la seua adquisició i manteniment suposen una pesada càrrega econòmica per al tresor municipal. Al cap i a la fi, es nodreixen, majoritàriament, amb els impostos que paguem els qui vivim ací. És lògic i normal que si els palmerars d'Elx són un patrimoni cultural comú per a gaudi i plaer no sols dels il·licitans sinó també del conjunt de la societat espanyola, tots hem de contribuir a la seua conservació i manteniment amb els nostres impostos i no sols el reduït grup de propietaris particulars, com així sempre havia passat.

Per altra banda, el 1999, l'Ajuntament d'Elx i la Generalitat Valenciana, amb el suport del Ministeri de Cultura, proposaren a la UNESCO la candidatura dels palmerars d'Elx com a Patrimoni de la Humanitat, cosa que havia de decidir-se a Marràqueix a la fi d'aqueix any. Aquesta candidatura hagué de ser retirada en el darrer moment per defectes de forma, amb l'esperanga que a finals de l'any 2000 pogués presentar-se de nou i aconseguir aquest merescut reconeixement per part de la UNESCO, un cop modificada la proposta a instància d'aquest organisme de les Nacions Unides, per tal d'ajustar-la als seus criteris i exigències, considerant que la UNESCO ha reconegut mèrits suficients que atresoren els nostres horts, per poder obtenir aquest preuat guardó.

A tal efecte, el 29 de juny, en la reunió que se celebrà a París, la Mesa del Patrimoni de la UNESCO, composta per set representants d'altres tants països, declarà que la candidatura dels palmerars d'Elx continuava viva per a l'organisme internacional, encara que la decisió final la prendrà l'Òrgan rector de la UNESCO, molt més ampli que la Mesa, en la reunió que es realitzarà a Austràlia a finals d'enguany. Tots els il·licitans, en general, ens sentim molt esperançats que en aquest segon intent els palmerars d'Elx aconseguiran el preat guardó de ser declarats per la UNESCO Patrimoni de la Humanitat, cosa que suposaria una empenta definitiva per al seu reconeixement i promoció en l'àmbit internacional.

Sens dubte, si la UNESCO declara els palmerars d'Elx Patrimoni de la Humanitat, la seua valoració i el seu prestigi augmentarien notablement, tot i que aquesta catalogació portaria implícitament condicionants, quant al seu cultiu i conservació.

L'autor

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

Ans de dur aquest llibre a la impremta, concretament, el dia 30 de novembre de l'any 2000, el Comité de Patrimoni de la UNESCO, reunit a Austràlia, declarà els palmerars històrics d'Elx Patrimoni de la Humanitat: així s'acompliren les previsions que ja fèiem en pàgines anterior.

Aquest feliç esdeveniment ha omplit d'alegria i de satisfacció tots els il·licitans que, ara més que mai, ens sentirem orgullosos dels nostres horts de palmeres que tan arrelats es troben en la nostra pròpia cultura, des dels temps més antics.

Aquest merescut i desitjat guardó concedit per la UNESCO als nostres horts en fara créixer, en gran manera, l'estima i el prestigi internacional, com a símbol més representatiu de la nostra ciutat. I, a partir d'ara, més gent de fora sentirà el desig de conèixer-los i d'admirar-los *in situ* i, per tant, serà un nou atractiu turístic per a Elx.

Aquest reconeixement de la UNESCO als nostres horts ens obliga a tots, —persones particulars i Institucions públiques— al seu foment i conservació correcta i adequada, perquè, d'altra manera, la mateixa cosa que s'ha concedit pot ser retirada si no s'acompleixen unes determinades condicions específiques.

Hem cregut convenient afegir aquestes línies al final del llibre dedicat al cultiu de la palmera, perquè enteníem que havíem de fer-ho en considerar que aquest era el millor colofó que podia tenir aquesta publicació.

Formosos palmerars
que evoquen llunyanes latituds
on abans floriren
antigues civilitzacions primigènies.

Erèctils i esveltes
arrissant núvols i mirant al cel,
poseu en la planura
la cançó verda-grisa del vostre encant.

Altives odalisques
que sota el sol ardent de l'estiu
brindeu la vostra bellesa
al costat del mar de la cultura.

Palmeres de la terra meua
la meua admiració sempre us acompanya.
Permeteu que us ofrene
el senzill homenatge d'aquests versos.

BALTASAR BROTONS

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

BIBLIOGRAFIA

Barber i Vallés, A. i Guardiola i Mora, I., *Conservación de espacios naturales,* 1996.

Brotons Garcia, Baltasar, *El campo, entre la marginación y la esperanza,* 1978.

—, *Agrodelx*, 1983.

—, *¡Salvemos los palmerales de Elche!*, 1987.

—, *Los palmerales de Elche, desde sus orígenes*, 1989.

Cavanilles, Antonio, *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia, II* vols., Madrid, 1797.

Galiana Ferrandes, Carlos i Agulló Velasco, Miguel, *La palmera datilera,* 1983.

Gozálvez Perez, Vicente, *El Bajo Vinalopó,* 1977.

—, La ciudad de Elche, 1976.

Ibarra y Ruiz, Pedro, *Historia de Elche,* Alacant, 1895.

Madoz e Ibáñez, Pascual, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones en ultramar,* Madrid, 1845-1850 (ed. de l'IAM, IVI, València, *1987).*

Orts Román, *J.; Ética y estética de la palmera.*

Ramos Folqués, Alejandro, *La industria, el comercio y la agricultura en Elche, 1973.*

—, Historia de Elche, 1970.

Sanz, Cristóbal, *Excelencias de la Villa de Elche (1621)*, 1954.

Serrano Barceló, Vicent, *Huertos que han habido y aún quedan en Elche,* 1996.

MUSEO ESCOLAR

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

GLOSSARI *

ÀCAR. Ordre d'aràcnids integrat per animals generalment molt petits, amb moltes formes paràsites.

ALJAMA. Comunitat jueva o sarralna en terres cristianes.

ARRISSAR. Manufacturar la palma blanca, trenant les fulles i formant amb elles figures per a l'ornamentació artística dels rams. També se'n diu «treballar» la palma.

ASSENYALAR. Traure la palmera els ramassos, que contenen el fruit, i a través dels quals es podrà saber si la palmera és mascle o femella.

BARDISSA. Paret formada de brancam i arbusts entrelligats i fermats amb travessers per tancar un tros de terra. Els horts de palmeres il·licitans s'han tancat tradicionalment amb bardisses fetes de cascabots.

BÉNI OUNIF. Poble d'Algèria situat al sud de l'Atlas saharià.

* Les entrades en redona son aquelles que es poden trobar als manuals citats en la bibliografia i les entrades en cursiva, són termes emprats pels palmerers il·licitans però que no figuren als diccionaris consultats; l'explicació d'aquests darrers termes l'hem feta a partir de la informació aportada pel palmerer il·licità Francesc Guilabert Marco, a qui volem agrair, des d'aquestes pàgines, la seua col·laboració.

CAIXETES. Embolcall dels ramassos de la palmera quan són menuts, i que s'obrin quan aquests creixen. Les caixetes són de color marró, i segons la forma que presenten, indicaran si la palmera és mascle o femella: les de la femella són més primes i llargues, i les del mascle són més grosses i panxudes.

CAMBRA DE SOFRE. Habitació de grandària variable on es guarda la palma blanca ja treballada, s'hi crema sofre, i es tanca hermèticament fins que arribe el moment de vendre-la, pocs dies abans del Diumenge de Rams.

CÀNEM. Fibra tèxtil d'origen vegetal obtinguda del cànem.

CAPORUTXO. Conjunt format per les palmes nugades en forma de con i per la caputxa que les cobreix, la qual abans es formava amb palmes, i avui dia es fabriquen per a aquesta finalitat amb plàstic negre.

CASCABOT. És, de les tres parts en què es divideix la palma, el tram punxós que hi ha entre la palma i la tabala.

CORBELLA GRAN. La seua forma és similar a la d'un pal de golf, però amb la pala una mica més llarga; és tota de ferro però té un mànec de fusta per a poder agafar-la millor. Segons el nostre informant, també s'anomena «corbella de nugar» o «corbella d'amarrar».

CORBELLOT. És com una pala de ferro ampla, però amb un mànec curt. És considerada pels palmerers l'eina principal per a la poda de les palmeres, ja que amb el corbellot poden tallar bé totes les palmes més grosses.

CORDA. També rep el nom de «soga» o «soga de cinc ramals». Es tracta d'una corda grossa d'espart amb què els palmerers es nuguen al tronc de la palmera, però deixant espai suficient per moure's al seu voltant, ascendir pel tronc, o col·locar-hi l'escala, segons la tasca que hagen de realitzar.

COTXINILLA. Nom de diferents gèneres i espècies d'insectes homòpters de la família dels còccids. Les femelles viuen fixes damunt d'algunes plantes de les quals xuclen la saba juntament amb les larves; per això la majoria

d'espècies són perjudicials per a les plantes de cultiu (olivera, figuera, taronger, etc.). Es combaten amb altres insectes que en són predadors naturals.

DÀTIL. Fruit en baia de la palmera datilera.

DESRONYAR. Eliminar les filloles de la palmera, les quals reben el nom de «ronyes».

ENCAPORUTXAR. Nugar les palmes en forma de con i tapar-les després amb palmes, o amb una caputxa de plàstic negre, per evitar que hi entre la llum i obtenir així la palma blanca.

ENTACONAR. Pol·linitzar la palmera amb un mètode que consisteix a pujar a les palmeres mascles, tallar-los els ramassets i dividir-los en diverses parts, cadascuna de les quals s'introduirà després dins del ramasset de la palmera femella.

ENTREFINA. Palma blanca de qualitat mitjana entre la fina i la comuna. Aquesta palma és la que s'empra per a l'obtenció de la cendra de palma blanca, ja que la seua qualitat no és adequada per als rams.

ESCALA. L'escala dels palmerers fa uns sis metres d'alçària aproximadament, i és molt estreta per tal que puga passar per l'interior de la corda, entre el tronc i el palmerer.

ESCARMONDAR. Tallar les palmes sobreres de la palmera. Alhora que pugen a podar-la, els palmeres aprofiten per fer caure les tabales que estan soltes i deixar, així, més neta la palmera.

ESCUAR. Separar, tallant-la, la palma del cascabot; aquesta tasca es realitza una vegada baix de la palmera.

ESPARDENYES DE CARETA *XIQUICA*. Peça de calçat amb la sola de cànem i que només tapa un o dos dits del peu —el polze i un altre dit—. Actualment els palmerers utilitzen espardenyes amb la sola de goma perquè s'adhereix millor al tronc de la palmera.

ESPART CRU. Espart collit a la muntanya, assecat i remullat, per a confeccionar la corda dels palmerers. L'espart que s'emprava per a lligar algunes plantes, solia picar-se amb una maça perquè es fera més bla, però l'espart cru, sense picar, resultava molt més dur i resistent.

ESPORGAR. Podar les palmeres. És el mateix que escarmondar-les, i en altres llocs també es diu «netejar».

FALÇ DE FIL. Es diferencia de la falç normal perquè aquesta última té la fulla dentada, mentre que la de fil la té llisa i molt afilada. S'empra per a escuar les palmes.

FALÇONET. És similar a la *gúmia*, però menudet.

FILLOLES. Palmeres menudes que sorgeixen al voltant del tronc d'una palmera, i que es poden eliminar o deixar-les com a conjunt ornamental si sorgeixen a una alçària considerable.

FORQUELLA. Eina de ferro que té un extrem acabat en punta i l'altre acabat en U. S'usa per a poder nugar la part més alta de les palmes i poder formar el caporutxo.

GÚMIA. Eina consistent en un pal de fusta d'1,20 metres de llargària amb la punta de ferro en forma de corbella d'uns 20 centímetres. S'utilitza per a traure l'ull de dins dels ramassets.

HORTOLANS. Reben aquest nom les famílies que habiten una casa ubicada enmig d'un hort de palmeres, i que es dediquen, exclusivament, a treballs relacionats amb la palmera, tant al seu cultiu com a l'arrissat de la palma blanca i la seua comercialització.

IN VITRO. Expressió llatina que vol dir «en el vidre» i que s'aplica a tota exploració o experimentació biològica que s'efectua fora de l'organisme (estudis o reaccions en cultius cel·lulars, investigacions sobre la sensibilitat de gèrmens en l'antibiograma, etc).

IMPERIAL. Palma blanca de qualitat superior a les altres pel seu aspecte i per la seua llargària.

JUTE. Fibra tèxtil obtinguda del jute.

MOSCA MEDITERRÀNIA. També s'anomena «mosca de la fruita». Aquest insecte pica les fruites i les fa madurar defectuosament abans d'hora.

MUNYIDOR. Palmerer encarregat de pujar a la palmera i munyir els dàtils.

MUNYIR. Collir els dàtils cenyint les varetes del ramàs i el fruit amb la mà, fent-la córrer al llarg d'elles.

NEGRE. Malura, deguda a un insecte, que ataca certs arbres fruiters, especialment les oliveres, en forma de polsina negra, i que arriba a assecar-los.

NUGAR. Primera fase de les tasques de l'encaporutxament, que consisteix a lligar les palmes formant bagues cada 10 centímetres amb una torda -a això els palmerers li diuen «fer passadetes» fins que manquen uns 70 centímetres per arribar al capdamunt, on les palmes queden soltes formant una espècie de brotxa.

PALMA. Branca de la palmera. Rep aquest nom tota la branca, però també la part superior on són les fulles, que és la que queda en llevar-li el cascabot.

PALMERER. Persona que es dedica a les diferente tasques que comporta el cultiu de la palmera.

PINYOL. Part interior llenyosa del dàtil, que conté la llavor.

PITA. Fibra tèxtil obtinguda de les fulles d'atzavara.

RAM. Palma blanca obtinguda de l'encaporutxament de les palmeres.

RAMÀS. És la part de la palmera que conté el fruit. El ramàs naix entremig de les palmes i té un tronc flexible d'on pengen nombroses varetes al llarg de les quals es troben els dàtils, units a elles pel peduncle. Per això, la millor manera de collir els dàtils és *munyint-los*, perquè la mà es desplaça al llarg d'aquestes varetes arreplegant els dàtils.

RONYES. Palmeres menudes que naixen al voltant del tronc de la palmera i que també s'anomenen filloles.

SARANDA. Garbell redó d'espart, d'uns 80 centímetres de diàmetre, que es col·loca sota el ramàs perquè hi caiguen ele dàtils en estar munyint-los.

SAVAÏL. Espècie de cistella gran d'espart amb una ansa de fusta, la qual es fabrica freqüentment amb un tronc de ramàs ben flexible i resistent, o amb una altra fusta. S'empra per a abocar-hi els dàtils quan la *saranda* és plena. Quan el savaïl és ple el palmerer l'abaixa mitjançant una corda, el buida el carrejador, i el torna a pujar el palmerer.

SEDÀS. Embolcall fibrós de la palma. Tradicionalment s'ha utilitzat a Elx per a la fabricació d'atxes per al Dia de Reis.

SOGA. Corda gruixuda.

TABALA. Part inferior de la palma que es queda en el tronc en haver-la tallat. Aquestes tabales que queden al voltant del tronc son les que formen la *balona*.

TALECA. Espècie de faixa fabricada amb lona o sacs vells i amb una veta per a nugar-la al voltant de la cintura i de l'esquena a l'alçada dels renyons. S'usa per a evitar el fregament de la corda amb els pantalons -i evitar així que es trenquen tan sovint- i per a protegir també l'esquena.

TAPAR. És la segona fase de l'encaporutxament i consisteix a tapar les palmes prèviament lligades. Abans les palmes es tapaven amb palmes que no servien però ara es tapen amb caputxes de plàstic negre.

VALONA. Espècie de circumferència que sobreïx del tronc, formada per les tabales que queden en haver tallat les palmes. La valona de la palmera sol caure d'un any a l'altre, i torna a formar-se en tornar a tallar les palmes.

WASHINGTÒNIA. Varietat de palmera de fulles en forma de ventall i esfilagarsades. Té el tronc més prim que la datilera, per la qual cosa creixen més ràpidament i són molt cultivades per a ornament de jardins.

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, Antoni M. i MOLL, Francesc de B., *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Ed. Moll, Mallorca, 1930-1962.

CALATAYUD CUENCA, Josep V. i LUNA FERRER, Xavier, «El lèxic dels 'datileros' de Carcaixent», *Festa d'Elx*, núm. 45, 1993, ps. 3142.

Diccionari de la Llengua Catalana, 6a ed., Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1987.

Gran Enciclopèdia Catalana, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1969.

Gran Larousse Català, Ed. 62, Barcelona, 1990.

Mila ESPINOSA I IRLES

PUÇOL
MUSEO ESCOLAR

TEMES D'ELX 41

Institut Municipal de CULTURA
Ajuntament d'ELX